

Legnica — Tarninów

Przedmieście Jaworskie, Złotoryjskie
i fragment Chojnowskiego
Studium historyczno-urbanistyczne

Tom I

Opracowanie tekstu
Emilia Dymarska
Grzegorz Grajewski
Bogna Oszczanowska
Iwona Rybka-Ceglecka
Beata Sebzda
Donata Wiśniewska

Opracowanie graficzne plansz
Emilia Dymarska
Marta Semaniszyn

Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków
Wrocław MMVII

Wstęp.....	2
Zagadnienia konserwatorskie	3
Podstawy prawne opracowania	21
Strefy ochrony konserwatorskiej	22
Strefa „A” ochrony konserwatorskiej.....	22
Strefa „B” ochrony konserwatorskiej.....	23
Strefa „K” ochrony krajobrazowej Lasku Złotoryjskiego i Alei Zwycięstwa.....	23
Rejestr zabytków.....	25
Wojewódzka i gminna ewidencja zabytków	26
Ochrona zabytków archeologicznych.....	27
Stan badań.....	30
Zarys rozwoju przestrzennego Tarninowa	32
Wykorzystane materiały	38
Archiwalia	38
Bibliografia.....	38
Kartografia.....	40

Wstęp

Studium powstało na zlecenie Urzędu Miasta Legnicy dla Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz innych jednostek administracji samorządowej.

Wyznaczono następujące cele opracowania:

1. Weryfikację gminnej ewidencji zabytków i stworzenie listy obiektów proponowanych do objęcia wojewódzką i gminną ewidencją zabytków.
2. Opracowanie katalogu budynków z zaleceniami dla prowadzących remonty lub przebudowy.
3. Przygotowanie wytycznych do kolejnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Terytorialnie studium obejmuje południowo-zachodnią część miasta: Przedmieście Jaworskie, Przedmieście Złotoryjskie i leżący na południe od osi ul. Chojnowskiej fragment Przedmieścia Chojnowskiego. W znacznej części jest to obszar miasta obecnie nazywany Tarninowem i Osiedlem Adama Asnyka.

Północną granicę opracowania wytyczają ulice Chojnowska, Dziennikarska i Muzealna, następnie F. Skarbka i Witelona do skrzyżowania z ul. W. Korfatego. Wschodnia granica opracowania przebiega ul. W. Korfatego, po granicy Parku Miejskiego, by następnie wzdłuż ul. A. Mickiewicza i ul. Stromej dotrzeć do koryta Kaczawy. Granicę południową opracowania wyznacza nowa, południowa obwodnica Legnicy od skrzyżowania z ul. Jaworzyńską. Granicę zachodnią linia kolejowa Legnica-Złotoryja, aż do ul. Chojnowskiej na północy.

Zagadnienia konserwatorskie w pierwszej, ogólnej części przedstawiają system wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej, zakres poszerzenia obszaru objętego wpisem do rejestru zabytków oraz proponowane procedury postępowania.

W stanie badań omówiono najważniejsze z wykorzystanych pozycji bibliograficznych. Następuje po nim zarys historii rozwoju przestrzennego i struktury urbanistycznej obszaru opracowania.

W części szczegółowej, katalogowej studium, po nazwie ulicy, przedstawiono jej dawne nazwy i zarys rozwoju. Następnie zamieszczono hasła katalogowe dla wszystkich budowli, które bądź to znajdują się w rejestrze zabytków, bądź to znajdują się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków lub też są proponowane przez autorów studium do objęcia ewidencją. Hasła zbudowano według trójstopniowego schematu: historia budynku i jego opis, ocena stanu zachowania, wnioski konserwatorskie.

Specjalną konstrukcją ma część ilustracyjna, która odbiega od dotychczas stosowanej praktyki. Wykorzystując nowe możliwości techniczne, zdecydowano się na wykonanie bardzo obszernej dokumentacji fotograficznej. Do druku wybrano najczęściej po jednym ujęciu charakteryzującym budynek, natomiast pliki źródłowe oraz wszystkie pozostałe fotografie, w tym liczne zdjęcia detali architektonicznych elewacji oraz wystroju sieni i klatek schodowych, znajdują się na towarzyszących tekstowi płytach DVD.

Mamy nadzieję, że właśnie walor dokumentacyjny, zarówno części tekstowej jak i ilustracyjnej, będzie tym, co w przyszłości uznane zostanie za główną zaletę opracowania.

Zagadnienia konserwatorskie

Obowiązujące dokumenty prawa lokalnego.

Dokumentem wyznaczającym kierunki polityki przestrzennej miasta, w tym na interesującym nas obszarze zabytkowej dzielnicy Tarninów, jest ***Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Legnicy (przyjęte uchwałą Rady Miejskiej Legnicy z dnia 28 stycznia 2002 r. Nr XLIV/425/2002, zmienione uchwałą Nr L/520/02 z dnia 24 czerwca 2002 r., uchwałą Nr XI/78/03 z dnia 7 lipca 2003 r. i uchwałą Nr XXII/242/04 z dnia 28 czerwca 2004 r.)***.

Generalnie dla realizacji polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego wyznaczone zostały w *Studium* następujące instrumenty:

- rejestr zabytków
- ewidencja dóbr kultury
- zapisy regulacyjne dotyczące polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego, wprowadzone do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w tym – ustalenia dotyczące stref ochrony konserwatorskiej
- wytyczne urbanistyczne dotyczące ochrony i kształtowania wartości środowiska kulturowego, opracowane na podstawie odpowiednich ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i wprowadzane do decyzji administracyjnych dotyczących zmian w zagospodarowaniu przestrzennym
- zapisy (oraz ich skutki prawne i ekonomiczne) odnoszące się do ochrony wartości środowiska kulturowego, wprowadzane do innych polityk przestrzennych określonych w studium. Zapisy te, regulujące politykę miasta dotyczącą przestrzeni kulturowej konsekwentnie wprowadzane są w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W odniesieniu do dzielnicy Tarninów przyjęto następujące elementy realizacji polityki przestrzennej:

1. Przedstawiona została propozycja korekty granic wpisu do rejestru zabytków układu urbanistycznego dzielnicy Tarninów.
2. Wyznaczone zostały obszary, dla których przewidziany został obowiązek sporządzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ze względu na uwarunkowania wynikające z ochrony i kształtowania środowiska kulturowego. Wśród wytypowanych obszarów znalazł się teren ograniczony ulicami: Chojnowską, Nowym Światem, Hutników, Lotniczą i Marynarską – plan miejscowy dla tego terenu miał rozstrzygnąć, zasady gospodarowania terenami i obiektami (w tym ochrony obiektów o walorach zabytkowych), będącymi do 1993 r. w użytkowaniu JAR.
3. Opracowany został system stref ochrony konserwatorskiej, dla których wyznaczono zarówno ogólne zasady ochrony, jak również zasady szczegółowe odrębne dla każdej ze stref:

Strefą „A” objęto układ urbanistyczny dzielnicy Tarninów - obszar o powierzchni ok. 133 ha wyznaczony ulicami: Muzealną, Skarbka, Powstańców Śląskich, Korfantego, granicą Parku Miejskiego do ul. A. Mickiewicza, ulicą Oświęcimską, Tatarską, wschodnią stroną ul. Jaworzyńskiej, południową stroną ul. W. Grabskiego, przedłużeniem ul. Poselskiej, Reja, dalej W. Grabskiego, Leśną, Złotoryjską, Hutników i Nowym Światem.

Najważniejsze wytyczne projektowe, które przyjęto dla strefy:

- ochronie podlega kompozycja urbanistyczna dzielnicy: układ ulic i placów z ich oryginalną nawierzchnią, układ bloków zabudowy oraz historyczna parcelacja terenu i układ zieleni
- do zachowania mieszkalny charakter dzielnicy o wysokim standardzie zabudowy i wysokich wymaganiach architektonicznych
- istniejąca zabudowa zwarta powinna zostać objęta kompleksową rehabilitacją
- należy zachować historyczny układ zieleni w formie szpalerów drzew wzdłuż ulic i na placach; nasadzenia należy uzupełniać tymi samymi gatunkami; uzupełnienia i konserwacji wymaga zielen przywillowych ogrodów, oraz renowacji – zabytkowe ogrodzenia; zachowania i uporządkowania wymagają frontowe ogródki przed kamienicami wraz z ogrodzeniami – zalecane jest nawiązujące do pierwotnego obsadzenie ozdobnymi krzewami i drzewami
- należy utrzymać charakter ulic Grabskiego i Kościuszki z międzyjezdniowymi alejami z wykluczeniem możliwości przeznaczenia tychże ulic dla ruchu tranzytowego
- należy przeprowadzić sanację zabudowy zagrodowej wzdłuż ul. Jaworzyńskiej poprzez minimalizację uciążliwości funkcji rolnych zespołów zabudowy
- należy dążyć do usunięcia elementów zniekształcających układ przestrzenny dzielnicy (m.in. pawilonów, zespołów zabudowy)
- w południowej części dzielnicy (na pd. od ul. Grabskiego) należy kontynuować zabudowę o charakterze willowym; stawia się wysokie wymagania indywidualnym projektom zabudowy.

Strefami „B” objęto dwa obszary w granicach niniejszego opracowania:

- układ urbanistyczny południowej części dzielnicy Tarninów

Dla strefy przyjęto następujące szczegółowe działania i wytyczne konserwatorskie:

- zakłada się bezwzględną konieczność sporządzenia planu miejscowego
- działania planistyczne winny zmierzać generalnie do kontynuacji niezrealizowanego projektu dzielnicy: przeprowadzić należy nową regulację z siatką ulic w nawiązaniu kompozycyjnym do historycznych zamierzeń; na południe od ul. Grabskiego należy kontynuować zabudowę o charakterze mieszkalnym (w tym willowym) o wysokim standardzie zabudowy i wysokich wymaganiach architektonicznych
- układ przestrzeni publicznych i przebieg nowych ciągów komunikacyjnych oraz wielkość i kształt działek budowlanych powinien nawiązywać do projektów historycznych.
- teren dawnych koszar garnizonowych przy ul. Hutników.

Strefa „K” ochrony krajobrazu została wyznaczona dla Lasku Złotoryjskiego.

4. Ustalono zostały podstawowe zasady rozwoju przestrzennego miasta, dotyczące działań w zakresie ochrony, rewitalizacji i kreacji wartości kulturowych; wyznaczono obszary wymagające rewitalizacji, rehabilitacji i przekształceń istniejącego stanu zagospodarowania.

- jako jedną z zasad przyjęto twórczą kontynuację nieukończonych realizacji południowo-wschodniej i południowej części Tarninowa oraz harmonijne włączenie do organizmu miejskiego terenów powojaskowych
- wśród obszarów wymagających rewitalizacji i przekształceń istniejącego sposobu zagospodarowania uwzględniono tereny pokoszarowe (w szczególności tereny pomiędzy ul. Chojnowską i Lotniczą)
- wskazano potencjalne rejonu kształtowania nowych lub wzmocnienia istniejących przestrzeni publicznych (w obrębie Tarninowa: dawny Plac Blüchera, plac na planowanym przecięciu się ul. T. Kościuszki i M. Reja, pl. Łużycki, plac w rejonie planowanego przedłużenia ul. A. Mickiewicza i Stromej, przestrzeń publiczna w rejonie ul. Marcinkowskiego, przestrzeń w obrębie dawnych koszar garnizonowych przy ul. Hutników.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego sukcesywnie uchwalane dla poszczególnych obszarów miasta zgodne są ze *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego* i realizują wyznaczone kierunki polityki przestrzennej wobec środowiska kulturowego. Na obszarze objętym niniejszym „*Studium historyczno-urbanistycznym*” obowiązują następujące dokumenty prawa miejscowego:

I. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego rejonu ulicy Jaworzyńskiej 151 w Legnicy. Uchwała Nr XXXII/241/96 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 28 października 1996 r.

Planem objęty został teren dawnego szpitala – ul. Jaworzyńska 151, dla którego przyjęto następujące ustalenia: założono, że będzie to teren nieuciążliwych usług i mieszkalnictwa zbiorowego. Istniejący budynek frontowy przeznaczono do trwałej adaptacji; istniejące budynki gospodarcze - do całkowitej lub częściowej likwidacji. Dopuszczono ich zachowanie z możliwością rozbudowy pod warunkiem realizacji korekt architektonicznych podnoszących ich walory estetyczne. Ponadto objęto ochroną wartościową zieleni wysoką w południowo-wschodniej części działki, jak również zalecono nasadzenie zieleni wysokiej wzdłuż południowej i zachodniej granicy działki.

II. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dzielnicy Tarninów w Legnicy obejmujący obszar ograniczony ulicami: Muzealną, Fryderyka Skarbka, Wojciecha Korfantego, Adama Mickiewicza, Aleją Zwycięstwa, Leśną, Złotoryjską, Hutników i Nowym Światem. Uchwała Nr XVI/164/99 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 25 października 1999 r.

W obszarze objętym planem zawiera się obszar Tarninowa objęty wpisem do rejestru zabytków. Granice planu wyznaczają od wschodu: ul. Wojciecha Korfantego, ul. Adama Mickiewicza oraz jej przedłużenie wzdłuż lewego brzegu Młynówki, od południa Aleja Zwycięstwa od ul. Jaworzyńskiej do ul. Leśnej, od zachodu ul. Leśna do ul. Władysława Grabskiego, ul. Złotoryjska i ul. Hutników, od północy ul. Nowy Świat, ul. Muzealna, ul. Fryderyka Skarbka i ul. Powstańców Śląskich.

Celem ustaleń miejscowego planu dzielnicy Tarninów jest określenie zasad rozwoju przestrzennego i właściwego zagospodarowania dzielnicy, a w szczególności:

- „rewaloryzacja przestrzeni publicznej poprzez rozwój oraz kontynuację całościowej kompozycji dzielnicy z uwzględnieniem wybitnych wartości kulturowych zabudowy i układu przestrzennego,
- rehabilitacja zasobów mieszkalno-usługowych poprzez eliminowanie funkcji i obiektów kolizyjnych z mieszkalnictwem śródmiejskim oraz wartościami kulturowymi,
- adaptacja i uzupełnienie zabudowy terenów po wojskach rosyjskich oraz powiązanie przestrzenne z dzielnicą i miastem,
- sanacja i wymiana zabudowy zagrodowej i gospodarczej przy ul. Jaworzyńskiej,
- nowa regulacja terenów dla zagospodarowania miejskiego poprzez scalenia i wtórny podział obszarów zdegradowanych, terenów baz, składów, garaży oraz nie zainwestowanych,
- rekultywacja obszaru wyłączanego ze strefy ochronnej huty.”

Wśród zasad kształtowania przestrzeni i zabudowy przyjęto, że dla nowej zabudowy oraz rozbudowy lub przebudowy zabudowy istniejącej ustala się wysokie wymagania dla jakości

architektury w zakresie rozwiązań przestrzennych i standardu wykończenia elewacji oraz elementów zagospodarowania działki lub terenu.

W §15 tekstu planu określono zasady ochrony dóbr kultury.

W celu ochrony wartości kulturowych ustalono strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej “A”. W jej obrębie ustalono warunki ochrony konserwatorskiej:

- 1) „ochronie i uzupełnieniu podlegają następujące elementy układu przestrzennego:
 - historyczne rozplanowanie ulic i placów oraz ich brukowane nawierzchnie - jako generalna zasada,
 - historyczny układ i rozplanowanie zieleni w formie szpalerów drzew wzdłuż ulic i na placach - z warunkiem odtworzenia oraz utrzymania gatunku drzew,
 - historyczne ogrodzenia i przedogródki wzdłuż ulic i pierzei zabudowy z warunkiem odtworzenia,
 - historyczne podziały kwartałów na działki budowlane, podziały katastralne - jako generalna zasada,
 - historyczne linie zabudowy, gabaryty i charakterystyczne formy przestrzenne zabudowy - obowiązujące również dla zabudowy uzupełniającej,
- 2) ochronie i rewitalizacji podlegają obiekty wpisane do rejestru zabytków i znajdujące się w spisie obiektów o walorach kulturowych, w zakresie:
 - gabarytów, formy, bryły dachu, z elementami balkonów, wykuszy, szczytów, ryzalitów,
 - detalu architektonicznego i oryginalnych materiałów elewacji i pokrycia dachu,
 - stolarki okiennej, drzwi, bram wejściowych, witraży, balustrad,
 - dekoracji wewnętrznych sztukatorskich i malarskich na stropach i ścianach, boazerii, stolarki, witraży oraz ozdobnych pieców kaflowych,
 - układu przestrzennego pomieszczeń, klatki schodowej, sieni wejściowej lub przejazdowej.
- 3) ochronie podlegają obiekty o walorach architektury tradycyjnej nie objęte rejestrem lub ewidencją konserwatorską w zakresie:
 - tradycyjnej formy, charakteru i skali zabudowy,
 - detalu architektonicznego i ozdobnego wystroju elewacji,
- 4) ustala się usunięcie lub przebudowę obiektów kolizyjnych przestrzennie i architektonicznie, w szczególności:
 - pawilonów o niewłaściwym charakterze architektonicznym,
 - obiektów gospodarczych, produkcyjnych i garaży kolidujących z funkcją śródmiejskiej zabudowy mieszkaniowej,
 - obiektów kolidujących przestrzennie z założeniem urbanistycznym”.

W obszarze strefy “A” przyjęto bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich. Ustalono zarazem ochronę zieleni w otoczeniu zabytków.

Wszelkie działania inwestycyjne w obszarze strefy “A” wymagają porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dla uzupełnienia kompozycji urbanistycznej dzielnicy Tarninów wyznaczona została strefa ochrony konserwatorskiej “B”, w której ochronie podlega regulacja z siatką ulic i placów w nawiązaniu kompozycyjnym do historycznego i całościowego układu urbanistycznego dzielnicy wg ustaleń planu.

W celu określenia warunków rozwoju dzielnicy dla poszczególnych terenów o wspólnych

cechach, takich jak ukształtowanie przestrzenne, charakter i intensywność zainwestowania, wartości kulturowe oraz przeważająca funkcja, wyodrębniono obszary polityki przestrzennej:

- 1) obszar rehabilitacji zwartej zabudowy śródmiejskiej,
- 2) obszar uzupełnienia rezydencyjnej zabudowy w zieleni,
- 3) obszar sanacji i wymiany zabudowy przedmieścia,
- 4) obszar regulacji dla nowej zabudowy miejskiej,
- 5) obszar rekultywacji otwartych terenów publicznych.

Ad 1.

W obszarze zwartej zabudowy śródmiejskiej działaniem podstawowym jest:

- ochrona i konserwacja układu urbanistycznego ulic i placów oraz substancji architektonicznej stanowiącej dobra kultury,
- eliminowanie obiektów i funkcji kolizyjnych przestrzennie wewnątrz kwartałów intensywnej zabudowy takich jak: składy, magazyny, bazy, warsztaty, zakłady produkcyjne, boksy garażowe,
- wyznaczenie obszarów wspólnego użytkowania z zielenią urządzoną w obrębie kwartałów dla mieszkańców lub użytkowników, z możliwością wjazdu i parkowania samochodów osobowych wg ustaleń na rysunku planu.

W obszarze śródmiejskim dopuszcza się działania inwestycyjne:

- dopełnienie układu urbanistycznego poprzez przedłużenie ulic oraz uzupełnienie niezrealizowanych elementów historycznej kompozycji przestrzennej wg ustaleń planu,
- uzupełnienie zwartej zabudowy budynkami mieszkalnymi lub usługowymi, o charakterze plombowym,
- wymianę funkcji mieszkaniowej na usługową i administracyjną, w szczególności w parterach lub przyziemiu kamienic zlokalizowanych przy ulicach podstawowego układu komunikacyjnego, z zastrzeżeniem utrzymania wartości kulturowych i przedogródków,
- zachowanie oraz przywracanie wysokich standardów lokali mieszkaniowych w zasobach historycznych poprzez likwidację wtórnych podziałów mieszkań,
- realizację dostępnych publicznie parkingów podziemnych lub wielopoziomowych w obszarach wspólnego użytkowania zgodnie z ustaleniami rysunku planu.

Ad. 2.

W obszarze zabudowy rezydencyjnej działaniem podstawowym jest:

- ochrona i utrzymanie układu urbanistycznego ulic i placów oraz historycznej substancji architektonicznej zgodnie z zasadami ochrony dóbr kultury,
- powiązanie przestrzenne obszaru z dzielnicą i miastem, poprzez kontynuację i dopełnienie układu urbanistycznego w obszarze historycznej kompozycji dzielnicy,
- usunięcie obiektów kolizyjnych przestrzennie, pawilonów o niskim standardzie architektonicznym oraz przebudowa zabudowy o niewłaściwej skali i charakterze architektonicznym.

W obszarze zabudowy rezydencyjnej dopuszcza się działania inwestycyjne:

- 1) uzupełnienie zabudowy wolnostojącej mieszkalnej, a w szczególności:
 - zabudowa w zakresie określonych gabarytów, szerokości frontu, bryły i pokrycia dachu, wykończenia materiałowego elewacji oraz ogrodzenia powinna nawiązywać i harmonizować z zabudową historyczną ulicy i kwartału,
 - dopuszcza się projektowanie garaży w kubaturze budynku lub podziemne z wjazdem poza elewacją frontową oraz wycofane od zabudowy w głąb działki w formie

- zabudowy parterowej z ceramicznym dachem symetrycznym, dwuspadowym lub kopertowym o nachyleniu dostosowanym do zabudowy działki,
- 2) uzupełnienie zabudowy wolnostojącej mieszkaniowej, mieszkaniowej z usługami lub użyteczności publicznej z zielenią publicznie dostępną, wg ustaleń rozdziału 4 i rysunku planu.

Ad. 3.

W celu osiągnięcia ładu przestrzennego w obszarze chaotycznej zabudowy o charakterze mieszkalnictwa zagrodowego, kamienic, willi - o różnej wartości kulturowej, wyznacza się obszar sanacji i wymiany zabudowy przedmieścia obejmujący kwartały przy ul. Jaworzyńskiej.

W obszarze zabudowy przedmieścia działaniem podstawowym jest:

- usunięcie funkcji uciążliwych dla zabudowy śródmiejskiej oraz wymiana zabudowy gospodarczej i produkcyjnej bez wartości kulturowej,
- ochrona historycznego układu ulicy Jaworzyńskiej jako reliktu prastarego szlaku i średniowiecznego przedmieścia,
- utrzymanie cennych historycznie form zabudowy zagrodowej i gospodarczej na warunkach wynikających z ochrony dóbr kultury, poprzez adaptację dla nowych funkcji.

W obszarze zabudowy przedmieścia dopuszcza się działania inwestycyjne:

- lokalizację zabudowy mieszkalno-usługowej lub usługowej z dopuszczeniem różnej formy i charakteru zabudowy z ograniczeniem wysokości do IV kondygnacji lub 12 m i linii zabudowy określonej na rysunku planu.
- lokalizację zabudowy usługowej w formie koncentracji handlu, specjalistycznych usług, administracji gospodarczej i obsługi firm, przy określonej intensywności wykorzystania terenu działki.

Ad. 4.

W obszarze dla nowej zabudowy działaniem podstawowym jest:

- wyznaczenie nowej siatki ulic uzupełniającej założenie urbanistyczne i tworzącej nowe wartości miejskiej przestrzeni publicznej, z uwzględnieniem powiązań komunikacyjnych oraz systemu zieleni miejskiej,
- usunięcie kolizyjnych przestrzennie i funkcjonalnie zespołów boksów garażowych poprzez sukcesywne wyznaczanie terenów zastępczych na terenie miasta,
- wyznaczanie działek budowlanych dla nowej zabudowy w obszarze kwartałów, wyłącznie poprzez scalanie i wtórny podział nieruchomości,
- koordynacja urbanistyczna zabudowy w skali obszaru oraz koordynacja architektoniczna w wyznaczonych kwartałach z uwzględnieniem kształtowania jednorodnej zabudowy przy nowym placu miejskim (na przecięciu ulic Tadeusza Kościuszki i Mikołaja Reja) w zakresie wysokości do gzymsu, szerokości frontu oraz typu dachu i jego pokrycia,
- realizacja zabudowy w kwartałach obszaru w formie zorganizowanej działalności inwestycyjnej na podstawie opracowań wyłonionych w drodze konkursu architektonicznego.

W obszarze dla nowej zabudowy dopuszcza się działania inwestycyjne:

- lokalizowanie zwartej zabudowy mieszkaniowej z usługami wbudowanymi do wysokości IV kondygnacji i wysokim dachem, wg ustaleń rysunku,
- lokalizowanie wolnostojącej zabudowy mieszkaniowej lub mieszkaniowej z usługami wbudowanymi, o wysokości III do IV kondygnacji i liczbą mieszkań

powyżej 4 w budynku, wg ustaleń rysunku.

Ad. 5.

W obszarze otwartych terenów publicznych działaniem podstawowym jest:

- rekultywacja wartości przyrodniczych poprzez uzupełnienie i pielęgnację zieleni,
- usunięcie zabudowy i funkcji niezwiązanych z rekreacją, kulturą, ekspozycją lub sportem,
- urządzenie otwartych terenów rekreacji i sportu przy utrzymaniu walorów naturalnego krajobrazu, na podstawie projektu w zakresie architektury krajobrazu i zieleni,
- urządzenie systemu alei pieszych i rowerowych łączących tereny zieleni z Laskiem Złotoryjskim, a poprzez Aleję Zwycięstwa, tereny korytarza ekologicznego rzeki Młynówki i Kaczawy oraz zabytkowy Park Miejski.

III. Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego obszaru ograniczonego ulicami Chojnowską, Pancerną, Lotniczą i Samuela Bogumiła Lindego w Legnicy. Uchwała Nr XLI/386/01 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 29 października 2001 r.

Północno-zachodnie naroże terenu objętego planem przeznaczone zostało pod funkcję usługową przy dopuszczeniu mieszkalnictwa jako funkcji uzupełniającej. Pozostały teren objęty planem położony na wschód od ulicy Samuela Bogumiła Lindego przeznaczony został pod zespół zainwestowania usługowego, obiekty administracyjne i biurowe, obiekty kultury religijnej, budynki mieszkalne oraz obiekty gospodarki komunalnej i obsługujące projektowane zainwestowanie parkingi, przy zaleceniu zachowania istniejącej na tym terenie zieleni wysokiej.

Na całym obszarze objętym planem:

- w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego - o odkryciu należy niezwłocznie powiadomić Państwową Służbę Ochrony Zabytków;
- należy zapewnić nadzór archeologiczny nad większymi robotami ziemnymi, licząc się z koniecznością przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych na koszt inwestora.

Wymaga się realizowania nowego zainwestowania kubaturowego o gabarytach nawiązujących do zabudowy historycznej, sytuując je na liniach zabudowy historycznie wykształconych.

Wszystkie budynki o walorach historycznych - do zachowania. Dopuszcza się ich adaptację na funkcje niepowodujące konieczności przebudowy elewacji. Wymaga się przebudowy nowych pionów komunikacyjnych zrealizowanych przy budynkach Samuela Bogumiła Lindego 6, 8, 10 oraz Pancerna 1 i 5 do formy harmonizującej z historyczną zabudową. Wszelkie prace remontowe, związane z rozbudową, przebudową lub adaptacją istniejących budynków o walorach historycznych wymagają zachowania obecnego charakteru architektonicznego tych obiektów.

Wymaga się nasadzenia szpaleru drzew pomiędzy boiskami sportowymi na terenie Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej a drogą dojazdową do stacji trafo. Obejmuje się ochroną istniejący fragment założenia parkowego na dz. nr 184/16 oraz pozostałą wartościową zielenią wysoką. Szczególną ochroną obejmuje się wskazany w rysunku planu pomnik przyrody.

Na obszarze objętym planem nie wyznaczono stref ochrony konserwatorskiej.

IV. Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego części kompleksu po JAR położonego pomiędzy ulicami Chojnowską, Pancerną, Artyleryjską, Saperską i terenem Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Legnicy. Uchwała Nr XLI/387/01 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 29 października 2001 r.

Północną część terenu przeznaczono pod funkcje usługowe - usługi oświaty, administracja, biura, obiekty kultu religijnego, zalecając zachowanie istniejącej na tym terenie zieleni wysokiej. Teren na południe od posesji szkoły podstawowej przeznaczono pod projektowany zespół zabudowy usługowej, administracyjno-biurowej lub mieszkalnictwo wielorodzinne z usługami towarzyszącymi oraz obiekty gospodarki komunalnej i obsługujące projektowane zainwestowanie parkingi. Dla terenów położonych na południe i na wschód od projektowanego zespołu zainwestowania ustalono funkcję usługową - usługi oświaty, administracja, biura, obiekty wystawiennicze, place i urządzenia sportowe, obiekty gospodarki komunalnej oraz parkingi obsługujące zainwestowanie. Pomiędzy ulicami Sejmową i Lotniczą - zespół willowej zabudowy mieszkaniowej. Teren na południe od ulicy Lotniczej przeznaczono pod usługi oświaty, administrację, biura i parkingi obsługujące. Zalecono zachowanie istniejącej, wartościowej zieleni wysokiej. Pozostały teren objęty planem położony na północ od ulicy Artyleryjskiej przeznaczono na urządzone tereny zielone i sportowe z niewielkimi usługami towarzyszącymi oraz obiektami gospodarki komunalnej i obsługującymi projektowane zainwestowanie parkingami. Alternatywnie teren ten można przeznaczyć pod lokalizację zabudowy mieszkaniowej z dopuszczeniem usług w parterach.

W zakresie ochrony środowiska kulturowego przyjęto następujące ustalenia:

1. Na całym obszarze objętym planem:
 - w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego - o odkryciu należy niezwłocznie powiadomić Państwową Służbę Ochrony Zabytków;
 - należy zapewnić nadzór archeologiczny nad większymi robotami ziemnymi, licząc się z koniecznością przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych na koszt inwestora.
2. W rejestrze zabytków figuruje szkolna aula (ul. Lotnicza 26) - decyzja nr 1051/L z dnia 27 grudnia 1995 r. Prace budowlane w budynku szkoły winny być uzgadniane ze Służbami Ochrony Zabytków.
3. Wszystkie budynki o walorach historycznych - do zachowania. Dopuszcza się ich adaptacje na funkcje niepowodujące konieczności przebudowy elewacji.
4. Należy zachować historyczne proporcje pomiędzy powierzchnią zabudowy a powierzchniami biologicznie czynnymi na poszczególnych posesjach.

Nie wyznaczono stref ochrony konserwatorskiej.

V. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu śródmiejskiego ograniczonego ulicami Piastowską, Dziennikarską, Nowym Światem, Działkową i Senatorską w Legnicy. Uchwała Nr XXVI/277/04 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 25 października 2004 r.

W granicach obszaru objętego planem znajduje się opracowywany w *Studium* fragment przedmieścia chojnowskiego. W planie przyjęte zostały m.in. następujące zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego:

1. Ze względu na lokalizację historycznego zespołu zabudowy na obszarze objętym planem w bezpośrednim sąsiedztwie Starego Miasta, przy projektowaniu nowych obiektów, opracowaniu dokumentacji dot. przebudów i remontów obiektów istniejących oraz przygotowaniu realizacji zagospodarowania poszczególnych terenów, wymaga się zachowania standardów stosownych dla charakteru dzielnicy. W szczególności:
 - 1) projektując elewacje nowych budynków lub przeprowadzając remonty obiektów istniejących, należy w elewacjach stosować szlachetne materiały kamienne i ceramiczne; wyklucza się stosowanie sidingów z tworzyw sztucznych,
 - 2) kolorystyki istniejących kamienic winny respektować historyczny charakter całego zespołu; wyklucza się stosowanie jaskrawych kolorów dalekich od naturalnych barw stosowanych w elewacjach w przeszłości,
 - 3) wymaga się, aby projekty elementów informacji wizualnej przedstawiane były na zdjęciach dokumentujących inne, istniejące już w sąsiedztwie reklamy i szyldy dla stwierdzenia, czy nowe elementy usytuowaniem, kolorystyką i gabarytami odpowiadają elementom istniejącym i charakterowi budynku, na którym mają być mocowane.
2. We wskazanych w rysunku planu punktach formalnie ważnych – miejscach szczególnie eksponowanych widokowo, zamykających osie wglądów lub szczególnie znaczących dla kompozycji całego zespołu – wymaga się sytuowania obiektów o starannie zaprojektowanej, reprezentacyjnej architekturze.
3. Obejmuje się ochroną: pozostałości dawnych nawierzchni chodników z płyt kamiennych i kostki, wymagając eliminowania asfaltowych uzupełnień, historyczne elementy małej architektury, przedogródki i ogrodzenia.

Dla interesującego nas fragmentu Przedmieścia Chojnowskiego przyjęto następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Cały obszar objęto strefą “B” ochrony konserwatorskiej – obszar o zachowanych elementach historycznej struktury przestrzennej ograniczony ulicami: Piastowską, Dziennikarską, Nowy Świat, Działkową i Senatorską – podlega rygorom konserwatorskim w zakresie utrzymania zasadniczych elementów struktury przestrzennej i zabytkowej zabudowy. Nowa zabudowa powinna harmonizować z zabudową historyczną, zwłaszcza w zakresie skali, gabarytów, formy i pokrycia dachów i linii zabudowy. Na wszelkie roboty budowlane mające wpływ na zachowanie wartości historycznych prowadzone przy obiektach o walorach historycznych należy uzyskać zgodę właściwego konserwatora zabytków. O prowadzeniu wszelkich prac ziemnych należy powiadamiać służby ochrony zabytków.
2. Omawiany obszar znajduje się również w strefie obserwacji archeologicznej “OW”, w której planowane inwestycje wiążące się z przeprowadzaniem prac ziemnych wymagają uzyskania zezwolenia służb ochrony zabytków, a inwestor winien zapewnić na swój koszt prowadzenie nadzoru archeologicznego i ewentualnie ratowniczych badań archeologicznych.

3. Ustalenia dotyczące obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków, ustalenia dla zabudowy o walorach historycznych wpisanej do ewidencji dóbr kultury oraz dla nowej zabudowy lokalizowanej w sąsiedztwie historycznych kamienic zawarto w ustaleniach dla poszczególnych terenów i zespołów zabudowy, w rozdziale 3 uchwały.
4. Na całym obszarze objętym planem w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego – o odkryciu należy niezwłocznie powiadomić państwową służbę ochrony zabytków.

W planie wyznaczony został obszar rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej. Ustalono, że cały teren objęty planem jest obszarem rehabilitacji istniejącej zabudowy, w szczególności w zakresie ochrony historycznej zabudowy przez wpływem wód gruntowych. Wnętrza kwartałów zabudowy na obszarze objętym planem to obszary rehabilitacji istniejącego zainwestowania.

W tekście planu podano wytyczne konserwatorskie dla wszystkich budynków o walorach historycznych.

VI. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego pomiędzy ulicami Chojnowską, Samuela Bogumiła Lindego, Lotniczą i Żołnierską w Legnicy. Uchwała Nr V/48/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 26 lutego 2007 r.

Obszar objęty planem to wyznaczony w „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Legnicy” obszar aktywizacji realizowanej na zasadzie zorganizowanej działalności inwestycyjnej. Teren oznaczony symbolem 1U,A - to teren zabudowany, wymagający przekształceń, gdzie wymagana jest „poprawa jakości przestrzeni publicznej”. Obszar objęty planem przeznacza się pod zabudowę mieszkaniową wielorodzinną, szeroko rozumiane usługi i obiekty administracji oraz funkcje uzupełniające nieograniczające możliwości sytuowania funkcji mieszkaniowej, przy zachowaniu istniejącej zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej.

W zakresie ochrony środowiska kulturowego przyjęto następujące ustalenia:

- Ustalenia dla zabudowy o walorach historycznych dopuszczanej do wpisania do ewidencji dóbr kultury oraz dla nowej zabudowy lokalizowanej w sąsiedztwie historycznych kamienic - zawarto w ustaleniach dla poszczególnych terenów i zespołów zabudowy.
- Na całym obszarze objętym planem w razie odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu o cechach zabytku, należy wstrzymać prace, przedmiot zabezpieczyć i zawiadomić o odkryciu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- W rysunku planu ustalono lokalizacje szpalerów przyulicznych projektowanej zieleni wysokiej, której nasadzenia powinny być realizowane w trakcie zagospodarowywania poszczególnych terenów.

Nie wyznaczono stref ochrony konserwatorskiej.

VII. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dzielnicy Tarninów w Legnicy – dla jednostki B 49 MU - rejon ulic Elizy Orzeszkowej, Grunwaldzkiej, Wojska Polskiego i Rataja. Uchwała Nr XI/108/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 30 lipca 2007 r.

Teren objęty planem leży w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”, dla której ustalono następujące warunki ochrony konserwatorskiej:

- 1) ochronie i uzupełnieniu podlegają następujące elementy układu przestrzennego:
 - historyczne rozplanowanie ulic i placów oraz ich brukowane nawierzchnie - jako generalna zasada,
 - historyczny układ i rozplanowanie zieleni w formie szpalerów drzew wzdłuż ulic i na placach - z warunkiem odtworzenia oraz utrzymania gatunku drzew,
 - historyczne ogrodzenia i przedogródki wzdłuż ulic i pierzei zabudowy z warunkiem odtworzenia,
 - historyczne linie zabudowy, gabaryty i charakterystyczne formy przestrzenne
- 2) ochronie i rewitalizacji podlegają obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, w zakresie:
 - gabarytów, formy, bryły dachu, z elementami balkonów, wykuszy, szczytów, ryzalitów,
 - detalu architektonicznego i oryginalnych materiałów elewacji i pokrycia dachu,
 - stolarki okiennej, drzwi, bram wejściowych, witraży, balustrad,
 - dekoracji wewnętrznych sztukatorskich i malarskich na stropach i ścianach, boazerii, stolarki, witraży oraz ozdobnych pieców kaflowych,
 - układu przestrzennego pomieszczeń, klatki schodowej, sieni wejściowej lub przejazdowej.
2. Wszelkie działania inwestycyjne oraz prace ziemne podejmowane na terenie objętym planem wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
3. Dla działań inwestycyjnych w obszarze strefy „A” ustala się priorytet wymagań konserwatorskich.
4. Ustalenia dotyczące obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków, ustalenia dla zabudowy o walorach historycznych wpisanej do ewidencji dóbr kultury oraz dla nowej zabudowy lokalizowanej w sąsiedztwie historycznych kamienic – zawarto w ustaleniach szczegółowych dla poszczególnych terenów i zespołów zabudowy, w rozdziale 3 uchwały.
5. Na całym obszarze objętym planem w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego – o odkryciu należy niezwłocznie powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na całym terenie objętym planem ustalono strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”.

Wytyczne konserwatorskie dla obiektów zabytkowych wpisanych do ewidencji zabytków ustalone zostały dla poszczególnych budynków i terenów:

1. W jednostce objętej planem ustala się podstawową funkcję terenu mieszkalno – usługowo – administracyjną.
2. Przyjęto wytyczne konserwatorskie dla budynków wpisanych do ewidencji zabytków: ochronie podlegają bryły budynków, elewacje frontowe i inne wewnętrzne elementy budynku; w niektórych wypadkach przyjęto jako pożądane odnowienie i uzupełnienie ogrodzenia terenu (budynki położone przy ul. M. Rataja 12, 14, 16, ul. E. Orzeszkowej 27, ul. Grunwaldzka 8).
3. Dla przebudowywanej i remontowanej istniejącej zabudowy, która nie podlega wytycznym konserwatorskim:

dla zabudowy od strony ulicy Elizy Orzeszkowej ustala się:

- wysokość obiektu nieprzekraczająca 10 m, w najwyższym punkcie obiektu, od poziomu gruntu,
- wykończenie elewacji w formie nawiązującej do otoczenia,
- dopuszcza się możliwość dobudowy, rozbudowy, nadbudowy oraz zmiany wyglądu elewacji,
- nowoprojektowane budynki pod względem rozwiązań technicznych i technologicznych muszą spełniać wymagania standardów jakości środowiska;

dla zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej zlokalizowanej wzdłuż ulicy Wojska Polskiego ustala się:

- wysokość i gabaryty obiektu jak w stanie istniejącym,
- dopuszcza się możliwość zmiany lub nadbudowy dachu na dach czterospadowy, kryty dachówką ceramiczną w odcieniach: czerwieni, miedzi i pomarańcza o nachyleniu połaci dachu od 30°-60°,
- nie dopuszcza się rozbudowy, nadbudowy, dobudowy.

4. W przypadku wyburzeń istniejącej zabudowy, dla nowo powstających obiektów, ustala się:

- wysokość zabudowy od poziomu gruntu do gzymsu od 8 m -12 m,
- dachy czterospadowe, o nachyleniu połaci dachu od 30°-60°, kryte dachówką karpiówką ceramiczną w odcieniach: czerwieni, miedzi i pomarańcza.

VIII. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dzielnicy Tarninów w Legnicy – dla jednostki B 43 MU. Uchwała Nr XI/109/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 30 lipca 2007 r.

W zmianie planu przyjęto następujące zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego:

Ze względu na śródmiejską lokalizację i historyczny rodzaj zabudowy w rejonie ulic S. Okrzei, Św. M. Kolbe i T. Kościuszki, projektując nowe obiekty, opracowując dokumentację dot. przebudowy i remontów obiektów istniejących oraz przygotowując realizację zagospodarowania poszczególnych terenów, wymaga się standardów stosownych dla charakteru dzielnicy. W szczególności:

- projektując elewacje nowych budynków lub przeprowadzając remonty obiektów istniejących, należy w elewacjach stosować szlachetne materiały kamienne i ceramiczne, wyklucza się stosowania sidingów z tworzyw sztucznych;
- wymaga się, aby projekty elementów informacji wizualnej nawiązywały wyglądem (kolorystyką i gabarytami) do elementów już istniejących i do charakteru budynków, na których mają być mocowane.

Wzdłuż ulicy nie dopuszcza się realizacji nowych ogrodzeń pełnych. Dopuszcza się ogrodzenie posesji ogrodzeniami metalowymi, kutymi, ażurowymi na podmurówkach.

Budynki utrzymane w planie mogą podlegać rozbudowie lub przebudowie na wyznaczonej działce z ograniczeniem wynikającym z obowiązku ochrony dóbr kultury oraz zgodnie z warunkami zabudowy i ustaleniami planu.

Cały opracowywany teren leży w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej "A", dla której ustala się następujące warunki ochrony konserwatorskiej:

- 1) ochronie i uzupełnieniu podlegają następujące elementy układu przestrzennego:
 - historyczne rozplanowanie ulic i placów oraz ich brukowane nawierzchnie - jako generalna zasada,

- historyczny układ i rozplanowanie zieleni w formie szpalerów drzew wzdłuż ulic i na placach - z warunkiem odtworzenia oraz utrzymania gatunku drzew,
 - historyczne ogrodzenia i przedogródki wzdłuż ulic i pierzei zabudowy z warunkiem odtworzenia,
 - historyczne linie zabudowy, gabaryty i charakterystyczne formy przestrzenne.
- 2) ochronie i rewaloryzacji podlegają obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, w zakresie:
- gabarytów, formy, bryły dachu, z elementami balkonów, wykuszy, szczytów, ryzalitów,
 - detalu architektonicznego i oryginalnych materiałów elewacji i pokrycia dachu,
 - stolarki okiennej, drzwi, bram wejściowych, witraży, balustrad,
 - dekoracji wewnętrznych sztukatorskich i malarskich na stropach i ścianach, boazerii, stolarki, witraży oraz ozdobnych pieców kaflowych,
 - układu przestrzennego pomieszczeń, klatki schodowej, sieni wejściowej lub przejazdowej.

Wszelkie działania inwestycyjne oraz prace ziemne podejmowane na terenie objętym planem wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dla działań inwestycyjnych w obszarze strefy "A" ustala się priorytet wymagań konserwatorskich.

Ustalenia dotyczące obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków, ustalenia dla zabudowy o walorach historycznych wpisanej do ewidencji dóbr kultury oraz dla nowej zabudowy lokalizowanej w sąsiedztwie historycznych kamienic – zawarto w ustaleniach szczegółowych dla poszczególnych terenów i zespołów zabudowy.

Na całym obszarze objętym planem w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego – o odkryciu należy niezwłocznie powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W obszarze objętym planem:

1. Ustala się podstawową funkcję terenu mieszkalno – usługową.
2. Przyjęto wytyczne konserwatorskie dla budynków wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków: ochronie podlegają bryły budynków, elewacje frontowe i inne wewnętrzne elementy budynku; w niektórych wypadkach przyjęto jako pożądane odnowienie i uzupełnienie ogrodzenia terenu (budynki położone przy ul. T. Kościuszki 35, 37, 39, ul. S. Okrzei 21, ul. św. M. Kolbe 10/12). Nie dopuszcza się rozbudowy istniejących budynków wpisanych do ewidencji zabytków
3. Dla nowoprojektowanej i rozbudowywanej zabudowy, której nie dotyczą ustalenia konserwatorskie, ustala się:
 - dach na nowoprojektowanych budynkach mansardowy lub czterospadowy o nachyleniu 30°-60°, kryty dachówką ceramiczną,
 - wysokość budynku od poziomu gruntu do gzymsu max. 7 m,
 - w elewacji frontowej należy zachować podział nawiązujący do istniejącej historycznej zabudowy,
 - ustala się stosowanie dodatkowych ryzalitów i uskoków,
 - dopuszcza się zróżnicowanie wysokości budynku na całej długości,
 - dopuszcza się możliwość dobudowy, rozbudowy, nadbudowy oraz zmiany wyglądu elewacji,
 - nowoprojektowane budynki pod względem rozwiązań technicznych i technologicznych muszą spełniać wymagania standardów jakości środowiska,
 - ustala się zapewnienie miejsc postojowych dla samochodów osobowych

pracowników i użytkowników terenu, parking należy oddzielić od chodnika zielenią średniowysoką.

IX. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Legnicy dla terenu położonego przy ulicy Chojnowskiej i Nowy Świat. Uchwała Nr XI/102/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 30 lipca 2007 r.

Ustalono przeznaczenie i warunki zagospodarowania terenów, m.in.:

1. Zakaz zmiany gabarytów i rodzaju pokrycia dachów na istniejących budynkach dopuszczając lokalizację w połaciach dachów okien i lukarn.
2. Dopuszcza się wymianę stolarki otworowej przy zachowaniu obecnych podziałów okien.
3. Dopuszcza się wyburzenia istniejących budynków ze względu na ich stan techniczny lub w innych uzasadnionych przypadkach.
4. Dopuszcza się lokalizowanie nowej zabudowy o minimalnej dopuszczalnej wysokości zabudowy – 2 kondygnacje nadziemne plus poddasze użytkowe z zastrzeżeniem ust. 11 i o maksymalnej dopuszczalnej wysokości nie przekraczającej wysokości obiektów istniejących w sąsiedztwie.
5. Dla projektowanych budynków ustala się dachy strome, dwu- lub wielospadowe, o symetrycznych połaciach, o kącie nachylenia połaci głównych od 35 do 45 stopni.

Ustalone zostały zasady przekształcania istniejącego zainwestowania, gabaryty projektowanych obiektów kubaturowych oraz określono wymagania dotyczące sposobów zagospodarowania terenów, m.in.:

4. Wyklucza się stosowanie w elewacjach istniejących i projektowanych budynków sidingów z tworzyw sztucznych.
5. Przy projektowaniu kolorystyk istniejących i projektowanych budynków wyklucza się stosowanie kolorów jaskrawych, dalekich od naturalnych oraz umieszczanie na elewacji elementów odbłaskowych.

Określone zostały następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: na całym obszarze objętym planem w przypadku odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu o cechach zabytku, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć miejsce odkrycia i znaleziony przedmiot oraz zawiadomić o odkryciu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na obszarze objętym planem nie wyznaczono stref ochrony konserwatorskiej.

X. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego osiedla Asnyka - terenu położonego pomiędzy ulicami Lotniczą, Asnyka, Lubuską, Kilińskiego i torami kolejowymi w Legnicy. Uchwała Nr XI/103/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 30 lipca 2007 r.

Przyjęto następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Na obszarze objętym planem znajduje się stanowisko archeologiczne nr 9/9 AZP 77-20 – cmentarzysko ciałopalne ludności kultury przeworskiej (Laten), którego lokalizację wskazano na rysunku planu. W rejonie stanowiska w trakcie prowadzenia robót ziemnych obowiązuje zapewnienie nadzoru archeologicznego i – w razie konieczności –

przeprowadzenie wyprzedzających badań archeologicznych. Na te prace należy uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Na całym obszarze objętym planem w razie odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu o cechach zabytku, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć miejsce odkrycia i przedmiot i zawiadomić o odkryciu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

XI. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego osiedla Asnyka II - terenu położonego pomiędzy ulicami Lotniczą, Pancerną, Saperską, Złotoryjską i Lubuską w Legnicy. Uchwała Nr XI/104/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 30 lipca 2007 r.

Przyjęto następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Na obszarze objętym planem znajdują się stanowiska archeologiczne: nr 8/8 AZP 77-20 – cmentarzysko szkieletowe (wczesne średniowiecze) w Lasku Złotoryjskim oraz nr 10/10 AZP 77-20 – cmentarzysko całopalne ludności kultury przeworskiej (późny Laten) na obszarach 1 M,U i 2 M, których lokalizacje wskazano na rysunku planu. W rejonie stanowisk w trakcie prowadzenia robót ziemnych obowiązuje zapewnienie nadzoru archeologicznego i – w razie konieczności – przeprowadzenie wyprzedzających badań archeologicznych. Na te prace należy uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Na całym obszarze objętym planem w razie odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu o cechach zabytku, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć miejsce odkrycia i przedmiot i zawiadomić o odkryciu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Ustalenia dotyczące wskazanej na rysunku planu zabudowy o walorach historycznych dopuszczanej do wpisania do ewidencji dóbr kultury zawarto w ustaleniach dla poszczególnych terenów, w rozdziale 3 uchwały.
4. Ustala się ochronę konserwatorską Lasku Złotoryjskiego poprzez ustanowienie strefy „K” ochrony krajobrazu. W granicach strefy „K” ustala się zachowanie istniejących dyspozycji przestrzennych i osi widokowych, w szczególności ustalając zakaz sytuowania zabudowy.

XII. Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego miasta Legnicy - teren Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona i terenów sąsiednich. Uchwała Nr XV/144/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 29 października 2007 r.

Przyjęto następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Opracowywany teren położony jest w strefie „B” ochrony konserwatorskiej, dla której ustalono następujące warunki ochrony konserwatorskiej:
 - zachowanie siatki ulic i placów w nawiązaniu kompozycyjnym do historycznego i całościowego układu urbanistycznego dzielnicy,
 - wszelkie działania inwestycyjne w obszarze strefy „B” wymagają porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - zachowanie historycznych linii zabudowy, gabaryty i charakterystyczne formy przestrzenne,
 - nowa zabudowa powinna harmonizować z zabudową historyczną zwłaszcza w zakresie skali gabarytów, formy, pokrycia dachowego i linii zabudowy.

2. Ochronie i rewaloryzacji podlegają obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, w zakresie:

- gabarytów, formy, bryły dachu, z elementami balkonów, wykuszy, szczytów, ryzalitów,
- detalu architektonicznego i oryginalnych materiałów elewacji i pokrycia dachu,
- stolarki okiennej, drzwi, bram wejściowych, witraży, balustrad,
- dekoracji wewnętrznych sztukatorskich i malarskich na stropach i ścianach, boazerii, stolarki, witraży oraz ozdobnych pieców kaflowych,
- układu przestrzennego pomieszczeń, klatki schodowej, sieni wejściowej lub przejazdowej.

3. Wszelkie działania inwestycyjne podejmowane na obiektach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

4. Na całym obszarze objętym planem w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na obiekty mające charakter zabytku archeologicznego – o odkryciu należy niezwłocznie powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

XIII. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru ograniczonego ulicami: Chojnowską, Pancerną, Lotniczą i Samuela Bogumiła Lindego w Legnicy – dla części terenu 2 U,Mw,A. Uchwała Nr XVII/164/07 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 26 listopada 2007 r.

Przyjęto następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Na całym obszarze objętym planem w przypadku odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu o cechach zabytku, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć miejsce odkrycia i znaleziony przedmiot oraz zawiadomić o odkryciu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na obszarze objętym planem nie wyznaczono stref ochrony konserwatorskiej.

Inne dokumenty o charakterze strategicznym dotyczące dzielnicy Tarninów:

I. „Program opieki nad zabytkami miasta Legnicy”. Uchwała Nr LII/539/06 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 23 października 2006 roku

Przyjęto m.in. przystąpienie do sukcesywnego (na potrzeby miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, programów rewitalizacji oraz innych programów inwestycyjnych) sporządzania studiów historyczno-urbanistycznych dla zabytkowych obszarów miasta, w tym dla Tarninowa (w granicach historycznych całej dzielnicy).

Jako jedno z działań przyjęto zwrócenie się do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z propozycją dokonania korekty wpisu do rejestru zabytków zespołu urbanistycznego dzielnicy Tarninów.

II. Program Rewitalizacji Terenów Powojkowych w Legnicy. Uchwała Nr XLV/472/06 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 24 kwietnia 2006 r.

Głównym celem Programu Rewitalizacji Terenów Powojkowych w Legnicy jest odbudowa potencjału społeczno-gospodarczego na rewitalizowanych terenach.

Wytypowane obszary to doskonałe tereny dla dalszego rozwoju przede wszystkim małych i średnich podmiotów gospodarczych a także do rozwoju budownictwa mieszkaniowego.

Osiąmi priorytetowymi programu są:

- poprawa warunków życia mieszkańców z tych terenów,
- promowanie wdrożenia właścicieli nieruchomości i mieszkańców do życia społecznego,
- pobudzenie aktywności gospodarczej,
- polepszenie warunków funkcjonowania przedsiębiorców,
- integracja tych terenów z miastem.

Celem ogólnym podejmowanej rewitalizacji jest podniesienie atrakcyjności gospodarczej, społecznej, przestrzennej i funkcjonalnej rewitalizowanych terenów, która w konsekwencji przyczyni się do pełniejszego rozwoju miasta i wzrostu jego atrakcyjności zarówno dla mieszkańców jak i inwestorów.

Na obszarze Tarninowa (w granicach niniejszego opracowania) wytypowano następujące tereny do rewitalizacji:

- Teren nr 6. zachodnia część miasta; obszar wyznaczony ulicami; Żołnierską, Chojnowską, Lotniczą.
- Teren nr 7. zachodnia część miasta; obszar wytyczony ulicami; Hutników, Lotniczą, Saperską, Lindego, Chojnowską i Krótką, z wytyczeniem obiektu położonego przy ulicy Chojnowskiej 100 (Gimnazjum nr 5) i przy ulicy Pancerniej 10 (Liceum nr IV).
- Teren nr 8. południowo – zachodnia część miasta; obszar wytyczony ulicami: Poselską, Kolbego, Rataja, Orzeszkowej, Wojska Polskiego, al. Zwycięstwa, ulicą Reja i Wybickiego (tzw. kwadrat).
- Teren nr 11. południowo-zachodnia część miasta; obszar wytyczony ulicą Złotoryjską, obwodnicą zachodnią, al. Zwycięstwa.

Do szczegółowych działań rewitalizacyjnych należy zaliczyć m.in.:

- budowę i uzupełnienie braków infrastruktury technicznej na terenach rewitalizowanych,
- poprawę warunków mieszkaniowych i infrastruktury publicznej,
- pozyskanie obiektów dla rozwoju nowych rodzajów usług społecznych.

Planowane projekty w sferze techniczno-materialnej:

- przygotowanie terenów i adaptacja budynków pokoszarowych pod nowe funkcje usługowe, gospodarcze, społeczne,
- porządkowanie starej tkanki urbanistycznej poprzez wyburzenia i odpowiednie zagospodarowanie pustych przestrzeni,
- poprawa funkcjonalności struktury ruchu kołowego, ruchu pieszego i estetyki przestrzeni publicznych,
- remonty nieruchomości i modernizacja infrastruktury umożliwiającej rozwój małej i średniej przedsiębiorczości,
- prace konserwatorskie, odnowienie fasad i dachów budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się w rejestrze zabytków wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu, przyczyniające się do tworzenia stałych miejsc pracy bądź rozwoju kultury.

III. Program Rewitalizacji Tarninowa, Glinek i terenu Parku Miejskiego w Legnicy. Uchwała Nr XLVII/507/06 Rady Miejskiej Legnicy z dnia 26 czerwca 2006r.

Wyznaczony do rewitalizacji obszar ograniczają ulice: od północy ul. Chojnowska, fragment ul. Dziennikarskiej, ul. Muzealna, ul. Skarbka, ul. Witelona i fragment ul. Wrocławskiej, od zachodu rzeka Kaczawa, od południa obwodnica zachodnia miasta, od wschodu tory kolejowe.

Wyznaczono następujące cele działań rewitalizacyjnych:

- rehabilitacja istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej,
- poprawa warunków życia mieszkańców na obszarze objętym rewitalizacją,
- ograniczenie zjawisk patologii społecznych na terenie rewitalizowanym,
- wzrost atrakcyjności obszaru w zakresie lokalizacji przedsiębiorstw,
- zapewnienie warunków bezpieczeństwa mieszkańców,
- gospodarcze ożywienie obszaru,
- ochrona wartości zabytkowych i zachowanie krajobrazu kulturowego,
- poprawa estetyki przestrzeni publicznych,
- racjonalizacja zarządzania budynkami komunalnymi,
- ograniczenie skutków bezrobocia na terenie miasta poprzez prace wykonywane w ramach programu rewitalizacji.

Zaplanowano następujące działania w sferze ochrony zabytków na obszarze rewitalizowanym:

- porządkowanie „starej tkanki” urbanistycznej poprzez odpowiednie zagospodarowanie pustych przestrzeni w harmonii z otoczeniem,
- remont, przebudowę fasad, elewacji i dachów budynków oraz pomieszczeń przeznaczonych pod cele gospodarcze, łącznie z przebudową instalacji w budynkach i zagospodarowaniem przyległych terenów,
- renowację budynków o dużej wartości architektonicznej i historycznej (wraz z pracami konserwatorskimi) i ich ewentualną adaptację na cele usługowe, edukacyjne, kulturalne i turystyczne,
- wyburzenia budynków o złym stanie technicznym i przygotowanie terenów pod inwestycje,
- remont, przebudowę i rozbudowę infrastruktury o charakterze publicznym, infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, elektrycznej i gazowej, infrastruktury technicznej (m.in. w zakresie ochrony środowiska),
- adaptację, przebudowę i rozbudowę budynków i kubatury użyteczności publicznej wraz z przyległym otoczeniem.

Podstawy prawne opracowania

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, wraz z późniejszymi zmianami.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz. U. nr 80, poz. 717, wraz z późniejszymi zmianami: art. 1.2, punkt 4, art. 15.2 punkt 4.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Dz. U. Nr 124 poz. 1305.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i archeologicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych. Dz. U. Nr 150 poz. 1579.

Rejestr zabytków — woj. dolnośląskie — Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu.

Wojewódzka i gmina ewidencja zabytków — materiały udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegaturę w Legnicy: karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa oraz karty Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Jako materiały wyjściowe do definiowania stref ochrony konserwatorskiej posłużyły:

Wytyczne do opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego. Opracował Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich. Warszawa 1981.

Strefy ochrony konserwatorskiej

Strefa „A” ochrony konserwatorskiej

Przebieg granicy strefy:

Od północy granicę strefy wyznacza oś ul. Chojnowskiej, następnie ul. Dziennikarskiej, Muzealnej, F. Skarbka i Powstańców Śląskich. Wschodnią granicę strefy wyznacza oś dawnego kanału Młynówki, przebiegająca wzdłuż ul. W. Korfanteo oraz skrajem założenia Parku Miejskiego, a następnie oś wyznaczonego pasa drogowego południowego odcinka ul. A. Mickiewicza. Południową granicę strefy stanowi odcinek ul. Stromej, następnie w kierunku północnym oś ul. Jaworzyńskiej do ul. W. Grabskiego. Następnie granica strefy przebiega południową linią pasa drogowego ul. W. Grabskiego, zachodnią stroną ul. T. Kościuszki, południową granicą działki zajmowanej przez gmach ZUS przy ul. W. Grabskiego, a następnie ul. Poselską do ul. M. Reja. Od zachodu granica strefy wyznaczona została ul. M. Reja, południową granicą pasa drogowego ul. W. Grabskiego oraz następnie odcinka ul. Złotoryjskiej; następnie ul. Łączną i granicami działek w stronę ul. A. Asnyka. Kolejno przebiega osiami ul. A. Asnyka i Marynarskiej do ul. Chojnowskiej.

Granica strefy „A” jest tożsama z proponowaną granicą poszerzenia wpisu do rejestru zabytków założenia urbanistycznego dzielnicy Tarninów, stąd proponowany w niniejszym *Studium* zasięg strefy jest szerszy niż w obowiązującym *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*.

Proponowane poszerzenie wpisu do rejestru zabytków obszaru Tarninowa wynika z dwóch przesłanek: po pierwsze wpisem nie zostały objęte tereny zarządzane przez Armię Czerwoną, po drugie – zasadne wydaje się objęcie ochroną części dzielnicy ukształtowanej w latach 20. i 30. ubiegłego stulecia.

W strefie zakłada się bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z prowadzonej działalności inwestycyjnej, gospodarczej i usługowej. Zakłada się również konieczność sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego bądź planu rewaloryzacji, który będzie stanowił ostateczną formę ustaleń i wymogów konserwatorskich do projektowania realizacyjnego poszczególnych elementów zagospodarowania zabytkowych zasobów.

Działania konserwatorskie w tej strefie zmierzają do zachowania i uczynienia historycznego układu przestrzennego i konserwacji jego głównych elementów: rozplanowania i przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych, kompozycji wewnątrz urbanistycznych, historycznych linii zabudowy, kompozycji układów zieleni zabytkowej oraz historycznych podziałów własnościowych i sposobu użytkowania gruntów.

Wszelka działalność inwestycyjna, budowlana, jak również przebudowy, remonty, adaptacje, dostosowanie współczesnych funkcji czy podziały nieruchomości znajdujących się w obszarze strefy wymagają uzgodnienia z legnicką delegaturą WUOZ we Wrocławiu.

Należy dążyć do pełnej rewaloryzacji znajdujących się w obrębie strefy obiektów zabytkowych. Wszelkie prace prowadzone przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzyskania zezwolenia konserwatorskiego. Prace remontowe i modernizacyjne, prowadzone przy dobrach kultury nie wpisanych do rejestru zabytków podlegają uzgodnieniu z legnicką delegaturą WUOZ we Wrocławiu.

Zalecenia konserwatorskie w granicach obszaru objętego strefą są zgodne z zaleceniami przyjętymi dla strefy „A” w obowiązującym *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*.

1. ochronie podlega kompozycja urbanistyczna dzielnicy: układ ulic i placów z ich oryginalną nawierzchnią, perspektywy i pierzeje ulic, układ bloków zabudowy oraz historyczna parcelacja terenu i układ zieleni;
2. należy zachować mieszkalny charakter dzielnicy o wysokim standardzie zabudowy i wysokich wymaganiach architektonicznych;
3. istniejąca zabudowa zwarta powinna zostać objęta kompleksową rehabilitacją;
4. należy zachować historyczny układ zieleni w formie szpalerów drzew wzdłuż ulic i na placach; nasadzenia należy uzupełniać tymi samymi gatunkami; uzupełnienia i konserwacji wymaga zielen ogrodów willowych, oraz renowacji – zabytkowe ogrodzenia; zachowania i uporządkowania wymagają frontowe ogródki przed kamienicami wraz z ogrodzeniami – zalecane jest nawiązujące do pierwotnego obsadzenie ozdobnymi krzewami i drzewami;
5. należy utrzymać charakter ulic W. Grabskiego i T. Kościuszki z międzyjezdniowymi alejami z wykluczeniem możliwości przeznaczenia tychże ulic dla ruchu tranzytowego;
6. należy przeprowadzić sanację zabudowy zagrodowej wzdłuż ul. Jaworzyńskiej poprzez minimalizację uciążliwości funkcji rolnych zespołów zabudowy;
7. należy dążyć do usunięcia elementów zniekształcających układ przestrzenny dzielnicy (m.in. pawilonów, zespołów zabudowy);
8. w południowej części dzielnicy (na pd. od ul. W. Grabskiego) należy kontynuować zabudowę o charakterze willowym; stawia się wysokie wymagania indywidualnym projektom zabudowy.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej.

Strefa wyznaczona została dla obszaru od strony północnej graniczącego ze strefą „A” ochrony konserwatorskiej, stycznego od zachodu i południa ze strefą „K” ochrony krajobrazowej Lasku Złotoryjskiego i Alei Zwycięstwa, natomiast granica obszaru po wschodniej stronie ul. Jaworzyńskiej wyznaczona została kanałem Młynówki aż do południowego odcinka ul. A. Mickiewicza, gdzie styka się ze strefą „A”.

Dla obszaru objętego strefą zakłada się bezwzględną konieczność sporządzenia planu miejscowego. Działania planistyczne w strefie winny zmierzać generalnie do kontynuacji niezrealizowanego projektu dzielnicy: przeprowadzić należy nową regulację z siatką ulic w nawiązaniu kompozycyjnym do historycznych zamierzeń; na południe od ul. W. Grabskiego należy kontynuować zabudowę o charakterze mieszkalnym (w tym willowym) o wysokim standardzie zabudowy i wysokich wymaganiach architektonicznych. Układ przestrzeni publicznych i przebieg nowych ciągów komunikacyjnych oraz wielkość i kształt działek budowlanych powinien nawiązywać do projektów historycznych.

Strefa „K” ochrony krajobrazowej Lasku Złotoryjskiego i Alei Zwycięstwa.

Strefę wyznaczono w postaci dwóch rozłącznych obszarów – z wydzieleniem pasa drogowego ul. Złotoryjskiej oraz z wyłączeniem terenu zajmowanego przez Legnickiego

Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji oraz kompleksu po JAR z zabudowaniami dawnego szpitala.

W tej strefie zakłada się restaurację zabytkowych elementów krajobrazu urządzonego oraz ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z układem urbanistycznym dzielnicy i przywrócenie funkcji parkowej.

Rejestr zabytków

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji i przeznaczenia obiektu wymagają pisemnego pozwolenia legnickiej Delegatury WUOZ.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz.U. z dnia 30.czerwca 2004 r.) precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Rozporządzenie określa tryb i sposób wydawania pozwoleń, w tym szczegółowe wymagania, jakim powinien odpowiadać wniosek i pozwolenie na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań (określonych w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*) przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, robót budowlanych w otoczeniu zabytku, badań archeologicznych, poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych w zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Rozporządzenie ponadto określa wymagane kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich, badań architektonicznych lub badań archeologicznych; dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi; sposób potwierdzania posiadanych kwalifikacji i dodatkowych wymagań; standardy dotyczące dokumentacji prowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Proponowane poszerzenie obszaru Tarninowa objętego wpisem do rejestru zabytków ma na celu objęcie ochroną prawną tej części dzielnicy, która znajdowała się pod administracją Armii Czerwonej oraz kilku fragmentów zabudowy pominiętych w obowiązującej decyzji.

W części katalogowej wyróżniono stokilkadziesiąt budynków, które uznano za posiadające taką wartość artystyczną lub historyczną, iż należy je objąć ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków. Kierowano się głównie wartością artystyczną, oryginalnością rozwiązań formalnych i stanem zachowania detalu architektonicznego. Nie należy tych propozycji traktować jako zamkniętej listy, ma ona charakter otwarty.

Wpis do rejestru zabytków, będąc istotnym elementem polityki konserwatorskiej, oprócz zapewnienia ochrony prawnej, może ułatwić starania właścicieli o środki na remonty i prace konserwatorskie.

Wojewódzka i gminna ewidencja zabytków

Zgodnie z obowiązującymi przepisami obowiązek prowadzenia wojewódzkiej ewidencji zabytków spoczywa na Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków. Ewidencja ta ma być prowadzona w formie kart ewidencyjnych zabytków. Natomiast gminną ewidencję zabytków prowadzi wójt, burmistrz lub prezydent miasta. (*Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 22 pkt. 2, 4*).

Zakres merytoryczny wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków określono w *Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz. U. Nr 124, poz. 1305).

Wojewódzki Konserwator Zabytków w ciągu trzech lat od wejścia w życie ustawy miał założyć wojewódzką ewidencję zabytków a samorządy gminną ewidencję zabytków. Przewidziano również tryb wprowadzania zmian i uzupełnień do obu ewidencji, gdyż nie są to zbiory zamknięte.

W wypadku obszaru opracowania do tej pory powstała stosunkowo duża liczba kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa wojewódzkiej ewidencji zabytków. Fakt ten odnotowano w hasłach katalogowych skrótem WEZ (Wojewódzka Ewidencja Zabytków) i rokiem wykonania karty.

Pozostałe wymienione w katalogu obiekty są proponowane do objęcia wojewódzką i gminną ewidencją zabytków oraz do objęcia ochroną poprzez zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Oprócz tego na mapie oraz w katalogu wymieniono budynki, których wartość polega na wypełnieniu struktury urbanistycznej zgodnie z pierwotnym zamysłem planistów. Chodzi głównie o domy, które powstały w latach 30. i 40. XX wieku. Są to rozwiązania typowe a zachowanie ich bryły, rodzaju pokrycia jest wystarczającym zabiegiem zapewniającym utrzymanie jednolitości przestrzennej. Powstająca w sąsiedztwie nowa zabudowa winna nawiązywać do istniejącej skalą i formą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Znajdujące się na obszarze opracowania stanowiska archeologiczne zostały zestawione w poniżej zamieszczonej tabeli, a ich lokalizacja została wskazana na planszy.

W rejonie stanowisk w trakcie prowadzenia robót ziemnych obowiązuje zapewnienie nadzoru archeologicznego i – w razie konieczności – przeprowadzenie wyprzedzających badań archeologicznych. Na te prace należy uzyskać pozwolenie Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Legnicy.

Na całym obszarze objętym studium w razie odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu o cechach zabytku, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć miejsce odkrycia i przedmiot i zawiadomić o odkryciu Delegaturę Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Legnicy.

Stanowiska archeologiczne na terenie opracowania

Numer stanowiska na mapie	Obszar AZP	Numer stanowiska	Funkcja	Kultura	Chronologia	Uwagi
1	77-20	3	Znalezisko luźne Cmentarzysko ciałopalne Nieokreślona		Neolit Młodsza epoka brązu Pradzieje	Stanowisko nie zostało uwzględnione w trakcie prowadzenia akcji AZP
2	77-20	6/6	Grób szkieletowy	Kultura amfor kulistych?	Neolit	Archiwalny numer stanowiska: 10 Według danych z karty AZP stanowisko jest zlokalizowane u zbiegu ulic S. Okrzei i Grunwaldzkiej, natomiast według archiwalnej mapy: <i>Liegnitz 2761/4762</i> między ul. T. Kościuszki, S. Okrzei, M. Kolbego. Można przypuszczać, że zasięg stanowiska (znanego z pojedynczego odkrycia) jest znacznie większy niż punktowy. W związku z tym na mapie niniejszego „ <i>Studium...</i> ” oprócz oznaczenia archiwalnego wprowadzono oznaczenie obszarowe, które może ulec zmianie i uściśleniu w trakcie prowadzonych prac ziemnych.
3	77-20	7/7	Cmentarzysko ciałopalne	Przeworska	Okres wpływów rzymskich	Według danych AZP stanowisko jest zlokalizowane między ulicami J. Kilińskiego i Lotniczą, natomiast według mapy archiwalnej miejsce zostało uściślone i oznaczone w obrębie dzisiejszego osiedla Asnyka. W związku z tym, że obszar między ul. J. Kilińskiego i Lotniczą jest bardzo duży i oprócz stanowiska 7/7 zlokalizowane są na nim inne obiekty archeologiczne, na mapie niniejszego „ <i>Studium...</i> ” uwzględniono lokalizację za mapą archiwalną: <i>Liegnitz 2761/4762</i> .
4	77-20	8/8	Cmentarzysko szkieletowe		Wczesne średniowiecze	
5	77-20	9/9	Cmentarzysko ciałopalne Cmentarzysko ciałopalne Cmentarzysko szkieletowe	Pomorska Przeworska	Okres lateński Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze IX w.	Archiwalny numer stanowiska: 4.
6	77-20	10/10	Grób ciałopalny	Przeworska	Okres lateński	Archiwalny numer stanowiska: 13.
7	77-20	26/38	Grób szkieletowy		Neolit	Archiwalny numer stanowiska: 8. Odkryto młot z sepentytenu.

Numer stanowiska na mapie	Obszar AZP	Numer stanowiska	Funkcja	Kultura	Chronologia	Uwagi
8	77-20	66/112	Ślad osadnictwa		Późne średniowiecze – okres nowożytny, XIV-XVI w.	
9	77-20	Bez numeru	Cmentarz miejski		Okres nowożytny	Oznaczenie na mapie według planu z 1826. Cmentarz funkcjonował od XVI do XIX wieku, został zlikwidowany w roku 1820.
10	78-20	81/24	Ślad osadnictwa		Epoka kamienia	Poroże jelenia?
11	78-20	137/65	Osada Osada Osada	Łużycka Przeworska	V okres epoki brązu – okres halsztacki. Okres lateński – okres wpływów rzymskich II w. p.n.e. – IV w. n.e. Średniowiecze XI-XV w.	
12	78-20	„65”	Nieokreślona		Nieokreślona	Brak dokumentacji stanowisk AZP, oznaczenie na mapie obszaru w skali 1:25000
13	78-20	„66”	Nieokreślona		Nieokreślona	Brak dokumentacji stanowisk AZP, oznaczenie na mapie obszaru w skali 1:25000
b.l.	77-20		Nieokreślona		Średniowiecze	Brak dokładnej lokalizacji stanowiska. Wiadomo, że badania przeprowadzono przy ul. Chojnowskiej.

b.l. – brak lokalizacji na mapie

Uwaga:

Wszystkich odkryć, dotyczących stanowisk 8/8 (4), 9/9 (5), 10/10 (6) dokonano przy różnych okazjach: inwestycje, eksploracja piasku, w okolicach ulic: Artyleryjskiej i Marynarskiej. Stanowisko 8/8 nie zostało oznaczone na mapie: *Liegnitz 2761/4762*, w związku z tym nie ma pewności czy jego odwzorowanie na mapie obszaru AZP nie jest błędem. Być może ww. stanowiska stanowią jedną wielką, różnoczasową nekropole (zbieżności chronologiczne i funkcjonalne). Dlatego proponuje się zastosowanie, oprócz oznaczeń punktowych (za mapą archiwalną: *Liegnitz 2761/4762* i mapą obszaru AZP), oznaczenia obszarowego. Nie można również wykluczyć, że w skład owej domniemanej nekropolii wchodzi stanowisko nr 7/7.

Stan badań

Z obszernej bibliografii Legnicy, która w ostatnich latach narasta bardzo szybko, w niniejszym studium wykorzystano przede wszystkim poniższe publikacje.

Nadal podstawowym dziełem, które zawiera informacje niezbędne dla zrozumienia historii Legnicy w XIX i na początku XX w., pozostaje wydana nakładem magistratu monografia Arnolda Zum Winkla, obejmująca okres od wprowadzenia w 1809 r. nowej ordynacji miejskiej do 1922 roku¹. To monumentalne dzieło, oparte o badania archiwalne, a w znacznej części przedstawiające sprawy znane autorowi bezpośrednio, zawiera wiele istotnych informacji o interesującym nas terenie. Szczegółowo przedstawione zostały okoliczności polityczne, gospodarcze i społeczne wpływające na przemiany miasta i jego przedmieść po likwidacji fortyfikacji oraz zasady jakie przyjęto dla jego późniejszego rozwoju. Podane są wiadomości o wytyczaniu nowych ulic i placów oraz o wznoszeniu i przebudowach budynków użyteczności publicznej.

Z wydawnictw o charakterze przewodnikowym na uwagę zasługuje praca B. Clemenza dotycząca Legnicy i jej najbliższych okolic, w której omówiono Przedmieście Chojnowskie, Przedmieście Złotoryjskie oraz ul. Jaworzyńską².

Pierwszy monograficzny artykuł poświęcony urbanistyce i architekturze tylko na interesującym nas obszarze opublikowała w 1984 r. Zofia Bandurska³. Warto podkreślić, że w tym czasie, zwrócenie uwagi na architekturę, która powstała w drugiej połowie XIX w., było nadal nowością. Oprócz zarysu rozwoju przestrzennego i charakterystyki zabudowy ostatni rozdział artykułu przedstawia potrzeby konserwatorskie. Autorka zwróciła w ten sposób uwagę na problematykę konserwatorską, przy czym znaczna część spostrzeżeń i wniosków pozostaje nadal aktualna.

Ustalenia Z. Bandurskiej, poszerzone o własne badania, wykorzystał Rafał Eysymontt w autorskich rozdziałach zarysu monografii Legnicy, poświęconych architekturze i rozwojowi urbanistycznemu miasta, z których dla naszego obszaru najbardziej istotne były odnoszące się do XIX i XX stulecia⁴.

Monograficzne przedstawienie legnickiego modernizmu, którego przejawy znajdujemy i na interesującym nas obszarze, zawiera opublikowana w 2007 roku książka Beate Störckuhl⁵, która towarzyszyła wystawie fotografii architektury autorstwa Czesława Pietraszko. Dzięki temu obszar badań naukowych sięgnął niemal do 1945 roku, a syntetyczne obserwacje autorki pozwalają dokonać wartościowania budowli wzniesionych w tym czasie.

Bardzo pomocne przy analizie przemian zabudowy oraz określaniu czasu powstania i dawnej funkcji były opracowane przez Grażynę Humeńczuk, trzy obszerne i obficie ilustrowane katalogi, towarzyszące wystawom w Muzeum Miedzi w Legnicy⁶. Teksty katalogów wychodzą daleko poza lakoniczne noty i zarysowują bogaty w szczegóły obraz

¹ A. Zum Winkel, *Die Stadt Liegnitz seit der Einführung der Städteordnung im Jahre 1809*, t. 1, Liegnitz 1913; t. 2, Liegnitz 1922.

² B. Clemenz, *Liegnitz und die Liegnitzer Landschaften. Ein modernes Stadt- und Landschaftsbuch für jung und alt Liegnitz*. Liegnitz 1911.

³ Z. Bandurska, *Architektura południowo-zachodniej dzielnicy Legnicy z końca XIX i początku XX wieku*. „Szkice Legnickie”, t. XII: 1984, s. 133-175.

⁴ R. Eysymontt, *Architektura i rozwój przestrzenny w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Legnica. Zarys monografii miasta*. Pod red. Stanisława Dąbrowskiego. Wrocław-Legnica 1998, s. 320-352; tenże, *Urbanistyka i architektura lat 1918-1945*, [w:] *op. cit.*, s. 388-405.

⁵ B. Störckuhl, *Modernizm w Legnicy. Fotografie: Czesław Pietraszko*, Wrocław 2007.

⁶ G. Humeńczuk, *Legnica na dawnych pocztówkach. Tramwaje w Legnicy 1898-1968*. Legnica 1998; G. Humeńczuk, *Legnica na dawnych pocztówkach. Legnickie pomniki przed II wojną światową*. Legnica 2000; G. Humeńczuk, *Legnica na dawnych pocztówkach. Legnica około 1900 roku*. Legnica 2004.

miasta od roku 1900 do lat sześćdziesiątych XX w., dzieje legnickich tramwajów i pomników, z których część nadal istnieje, choć czasami w zmienionej formie.

Dziełem, o którym trudno mówić bez emocji, jest licząca trzy tomy publikacja zmarłego w 2007 roku Włodzimierza Kalskiego⁷. Autor skupił się przede wszystkim na dawnych mieszkańcach Tarninowa, a rozwój urbanistyczny i powstawanie kolejnych budynków jest jedynie kanwą opowieści. W oparciu o księgi adresowe starał się przedstawić strukturę społeczną dzielnicy w latach 1878-1939, wplatając w tekst szersze noty poświęcone wybitniejszej osobistością wśród jej mieszkańców.

Udostępniane w Archiwum Państwowym w Legnicy akta miasta Legnicy zawierają niestety niezbyt wiele projektów budowlanych odnoszących się do budowli znajdujących się na terenie opracowania. W tej sytuacji główną pomocą przy analizie czasu wytyczenia ulic i powstania budynków były materiały kartograficzne, z których najważniejsze wymieniono poniżej⁸.

Plan z 1826 r. ukazuje miasto wraz z przedmieściami u progu rozwoju, w jego średniowiecznym jeszcze kształcie, otoczone relikami nowożytnych fortyfikacji. Plan z 1877 r. obrazuje zasięg zabudowy na początku epoki grynderskiej, okresu wielkiego rozwoju miasta. Po nim następuje szereg dokładnych planów sporządzanych i wydawanych przez geometrów miejskich, z których szczególnie cenny jest wydany w 1899 r. Dla pierwszej połowy XX stulecia istotne są mapy, które wykonał miejski urząd pomiarowy w latach 1912, 1925 i 1940. Liczne plany Legnicy wydane przez tamtejszą oficynę Paula Barona przynoszą wiele informacji dodatkowych, w tym o funkcji i nazwach budowli użyteczności publicznej.

⁷ W. Kalski, *Tarninów – dzielnica i jej mieszkańcy w latach 1878-1939*. T. 1 Legnica 1998, T. 2 Legnica b.r., T. 3. Legnica b.r.

⁸ Dziękujemy R. Eysymonttowi za udostępnienie materiałów kartograficznych zebranych podczas prac nad powstającym legnickim tomem Atlasu historycznego miasta w Polsce.

Zarys rozwoju przestrzennego Tarninowa

Od lokacji miasta do początku XIX w.

Jak w wypadku większości średniowiecznych miast, wokół Legnicy od początku jej lokacji powstały przedmieścia. Położone poza granicami murów i fortyfikacji, najczęściej związane z ważnymi traktami handlowymi, towarzyszyły miastu przyjmując również niektóre ważne funkcje: mieściły się tu cmentarze, szpitale, gospody, folwarki i młyny podmiejskie, ogrody i wygony miejskie oraz glinianki z cegielniami. W obrębie obszaru opracowania były to Przedmieście Jaworskie, Przedmieście Złotoryjskie i Przedmieście Chojnowskie. Wszystkie wykształcone przy szlakach handlowych wychodzących z Bramy Złotoryjskiej i Chojnowskiej. Najważniejsze z tych szlaków to obecne ulice Złotoryjska i Chojnowska. Ulica Jaworzyńska początkowo odgrywała rolę drugorzędną, głównie związaną z obsługą miejskich folwarków i młynu nad Młynówką.

Na Przedmieściu Jaworskim, przy Bramie Furty, mieściły się dwa cmentarze obu parafii miasta. Pierwszy to położony na północny-wschód od Koziego Stawu cmentarz parafii Najświętszej Marii Panny, który znajduje się poza granicami opracowania. Drugi cmentarz, założony w 1327 r. dla kościoła św. Piotra i Pawła, znajdował się pomiędzy Kozim Stawem a murami miejskimi, w miejscu które w przybliżeniu można określić jako położone pod obecną ul. F. Skarbka. Na pocz. XVI w. został on przeniesiony na teren pomiędzy dzisiejszymi ulicami F. Skarbka, Szkolną i Przesmyk, w związku z budową nowożytnych fortyfikacji miejskich.

Najstarszym z czterech legnickich szpitali powstałych w średniowieczu był szpital przy kościele św. Mikołaja, ufundowany w 1288 r. przez księcia Henryka V, w którym krzyżownicy z klasztoru św. Macieja we Wrocławiu opiekowali się starymi, schorowanymi mężczyznami. Od 1417 r. szpital znajdował się pod zarządem rady miejskiej. Spalony w 1634 r. został na nowo wybudowany na obrzeżu przedmieścia Złotoryjskiego. Budynki gospodarcze spłonęły w 1796 r., a folwark szpitalny został rozparcelowany. Prawdopodobnie był to teren położony po zachodniej stronie obecnej ul. M. Anielewicza.

Opieką nad ubogimi zajmowały się w średniowieczu i czasach nowożytnych różne instytucje dobroczynne⁹. W 1762 r. połączono liczne legaty i kasy dobroczynne w jedną, jednak nie rozwiązało to problemu miejsca pobytu dla najuboższych i bezdomnych mieszkańców miasta. W 1798 r. wybudowano w tym celu przed Bramą Złotoryjską liczący dwie kondygnacje dom dla ubogich¹⁰. Dom ten został rozebrany w połowie XIX w.

Interesującym elementem kształtowania przestrzeni, obecnie zachowanym jedynie w formie reliktovej, były folwarki miejskie. Ta forma własności komunalnej była od czasów średniowiecza dość powszechna na ziemiach śląskich i terenach sąsiednich, bowiem występowała również na Łużycach oraz w Hrabstwie Kłodzkim. Liczba folwarków zależała jedynie od kondycji ekonomicznej komuny miejskiej. Legnickie folwarki miejskie w liczbie 27 założono w 1252 r., głównie na południe od miasta, po obu stronach Kaczawy. Na terenie opracowania folwarki zachowały się jedynie przy ul. Jaworzyńskiej. Przy czym należy nadmienić, że przy obecnej ul. Jaworzyńskiej znajdowały się też folwarki należące do miejskiego patrycjatu.

Średniowieczne mury miejskie, w swym ostatecznym zarysie, zostały wytyczone po wielkim pożarze Legnicy w 1338 r., gdy powiększono obszar miasta. Początkowo był to pojedynczy pierścień poprzedzony fosą wypełnioną wodą. Dla obszaru opracowania ważne

⁹ Szerzej system opieki w okresie nowożytnym przedstawia K. Dola, *Opieka społeczna i zdrowotna w Księstwie Legnickim w latach 1530-1740*, "Szkice Legnickie", XII: 1984.

¹⁰ A. Zum Winkel, *Die Stadt Liegnitz seit der Einführung der Städteordnung im Jahre 1809*. t. 1, Liegnitz 1913, s. 13.

było istnienie bram: Złotoryjskiej i Chojnowskiej, które zdecydowały o rozwoju przedmieść oraz wybudowanej w 1339 r. Bramy Furty, zwanej też Nową Bramą. Składający się już z trzech pierścieni murów układ obronny miasta został rozbudowany w 1432 r. przez pierścień zewnętrzny, którego śladem w bliskim sąsiedztwie terenu opracowania jest Kozi Staw w Parku Miejskim. Największe zmiany nastąpiły w pierwszej połowie XVI w. Fortyfikacje miejskie zostały przekształcone dla zapewnienia obrony przed Turkami. Dla terenu opracowania istotne było, że zewnętrzna fosa poprzedzona została szerokim wałem, który wysokością miał przewyższać mury miejskie. Właśnie jego budowa wymusiła przeniesienie cmentarza parafii św. Piotra i Pawła. W roku 1622 rozpoczęto budowę rawelinów, półksiężycy i kontrskarp. Przypuszcza się, że prace te w kolejnym ich etapie miał prowadzić lub projektować V. Saebisch – o czym ma świadczyć projekt fortyfikacji jego autorstwa z 1642 r. Na terenie opracowania istniały w tym czasie bastiony bram Chojnowskiej i Złotoryjskiej oraz pojedyncze dzieło rogowe. Wszystkie te elementy były połączone kontrskarpami zewnętrznego wału i poprzedzone stopniowo poszerzanym *glacis*. Zarys układu obwarowań, w ich nowożytnym kształcie, jest czytelny na widoku miasta F.B. Wernera z poł. XVIII w.

Od czasów wojny siedmioletniej Legnica utraciła swoje znaczenie jako twierdza. Potrójny pierścień umocnień (były to średniowieczne podwójne mury z fosą wewnętrzną i nowożytny wał z fosą zewnętrzną, wzmocniony silnymi dziełami zewnętrznymi) po oblężeniu na Boże Narodzenie 1757 r., miał zostać z rozkazu króla Prus zlikwidowany na koszt miasta, w zamian za przekazane tereny fortyfikacyjne. Jak zwykle w takich wypadkach wykonanie rozkazu trwało długo, bo do lat trzydziestych XIX w. Do roku 1789 zdemolowano dzieła zewnętrzne i pierścień nowożytnego wału. Dzięki temu odsłonięto średniowieczne mury z blankami i wysmukłymi, czworobocznymi wieżami oraz uzyskano nowe, zielone tereny ogrodów założonych na podwalu i terenie wału. Mury miejskie zachowano ze względów policyjnych i dla łatwiejszej kontroli pobierania akcyzy. Nie dotyczyło to jednak wież bram, które rozbierano dla ułatwienia komunikacji.

Obecnie jedynymi widocznymi relikdami systemu fortyfikacji miejskich na terenie opracowania jest przebieg ul. Dziennikarskiej, Muzealnej i F. Skarbka, z charakterystycznym załamaniem ul. Dziennikarskiej, powtarzającym przebieg zewnętrznej linii *glacis*. Ulica Przesmyk, wyznacza zachodni zasięg dawnego cmentarza parafii św. Piotra i Pawła, zdeteminowany w tym miejscu barkiem dzieła rogowego, a ulica Szkolna swój przebieg zawdzięcza starej drodze do przepędzania bydła na tereny miejskiego pastwiska.

Wzmiankowanym po raz pierwszy w 1414 r. teren obecnego Parku Miejskiego, zwany *am Hag*, który był od średniowiecza pastwiskiem miejskim, stał się również, miejscem ćwiczeń strzeleckich przy Domu Strzeleckim. Przepływała przezeń Młynówka, nad którą umieszczono łaźnię miejską, późniejszy zakład kąpielowy a następnie restaurację, przy obecnej ul. W. Korfańskiego.

Od początku XIX w. do 1945 r.

O przyszłym rozwoju miasta zdecydowało umieszczenie w nim w 1809 r. siedziby rejencji. To wydarzenie, będące rezultatem wojen napoleońskich i reformy struktury administracyjnej państwa pruskiego, postawiło Legnicę w gronie najważniejszych i największych ośrodków miejskich pruskiego Śląska. Dalszy rozwój miasta, w tym tak istotne powstanie linii kolejowej w 1844 r., która połączyła Legnicę z Wrocławiem, jest w dużym stopniu efektem tego wydarzenia.

W lutym 1809 r. określono na nowo granice miasta, na południu poszerzono je aż do obecnej ul. Mostowej. Dopiero jednak w 1842 r. włączono do cyrkułu miejskiego część przedmieść Chojnowskiego i Złotoryjskiego.

Już w 1803 r. zakończono budowę drogi złotoryjskiej, w 1810 r. jaworskiej, które do dzisiaj zachowały ukształtowany wówczas przebieg. Jednak dopiero po kilkudziesięciu latach wybrukowano drogi na przedmieściach. Prace te przyspieszono w związku z wielkimi manewrami roku 1835.

Mapa miasta z 1826 r. oraz powstałe w tym samym czasie mapy topograficzne ukazują na interesującym nas terenie, oprócz nadal czytelnych relikwów fortyfikacji, zabudowę skupioną wzdłuż obecnych ul. Złotoryjskiej i Jaworzyńskiej. Są to w większości luźno stojące budowle, jedynie folwarki prezentują tradycyjny układ z czworobocznym majdanem. Zabudowa istnieje oprócz tego przy obecnej ul. Szkolnej i w postaci zaledwie dwu budynków przy wąskiej drodze zwanej *Hinter der Scheibe* – dzisiejszym północnym odcinku ul. E. Orzeszkowej.

Pierwszy plan zabudowy miasta opracowano w 1840 r. dla Przedmieścia Złotoryjskiego, niestety nie zachowały się materiały kartograficzne pozwalające na jego analizę. Wiadomo natomiast, że połączenie pomiędzy bramą Chojnowską a Złotoryjską, dzisiejszą ulicę Dziennikarską, przeprowadzono w 1841 r.

W 1842 r. przystąpiono do opracowania planu dla pozostałych obszarów przedmiejskich, co w tym czasie oznaczało wytyczenie schematycznej siatki ulic.

Poszerzenie granic miasta przyczyniło się do wybudowania w 1860 r. nowych rogatek miejskich. Z pięciu wzniesionych według projektu architekta miejskiego Kirchnera zachowała się jedynie rogatka znajdująca się przy obecnej ul. Złotoryjskiej 116.

Rozszerzenie działalności budowlanej poza mury miejskie uczyniło koniecznym stworzenie planu zabudowy dla całego miasta. W latach 1861/62 przygotowano dokładny plan miasta, a następnie na jego podstawie plan rozbudowy, który został zatwierdzony przez radę miasta 15.3.1862 r.

Proces wytyczania ulic oraz powstawania wzdłuż nich zabudowy postępował stosunkowo szybko. Charakterystyczne dla pierwszego etapu było powstawanie tzw. ulic prywatnych – wytyczanych i zabudowywanych przez przedsiębiorców budowlanych, którzy spekulowali na wyższości cen gruntów i nieruchomości¹¹.

Poruszając się ze wschodu na zachód przedstawmy proces powstawania siatki ulic w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w., opierając się głównie o informacje zawarte w dziele A. Zum Winkla i analizę materiałów kartograficznych.

I. Obszar pomiędzy Parkiem Miejskim a ul. Jaworzyńską.

Teren obecnego Placu Słowiańskiego został urządzony w 1862 r., w 1863 r. wytyczono ul. Witeloną, a w 1868 r. ul. A. Mickiewicza. Zabudowę prowadził mistrz murarski Vangerow. Zatwierdzony w 1868 r. plan zabudowy przedmieścia południowego zakładał powstanie trzech głównych ulic, które miały połączyć dwie przecznice. Układ ten jest czytelny na planie miasta z 1877 r.

W 1879 r. wytyczono ulice: Powstańców – ówczesną *Jochmannstrasse*, która istniała w tym miejscu od dawna, jako droga dla przepędzania bydła na miejskie pastwisko, W. Łukasińskiego (*Schützenstrasse*), W. Korfatego (*Bismarckstrasse*) oraz W. Reymonta (*Victoriastrasse*). Ul. Roosvelta (*Sophienstrasse*) została wyznaczona w 1874 r. na odcinku od ul. Szkolnej (*Schulstrasse*) do W. Łukasińskiego. Następnie zabudowana została ul. Szkolna. W 1881 r. przedłużono w kierunku południowym ulicę A. Mickiewicza (*Luisenstrasse*) i wytyczono ul. D. Chłapowskiego (*Augustastrasse*). Po kilku latach w 1895 r. przedłużono ul. W. Łukasińskiego w kierunku ul. Jaworzyńskiej.

¹¹ Podobny proces dla Wrocławia przedstawili R. Eysymontt i Ł. Krzywka, „Prywatne ulice” w dziewiętnastowiecznym Wrocławiu, [w:] *Mieszkaństwo wrocławskie. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Miejskie Wrocławia w dniach 7-9 grudnia 2000 r.* Red. H. Okólska, Wrocław 2003, s. 291-300.

W 1901 r. podjęto decyzję o przeznaczeniu terenów porośniętych krzewami na południe od ul. R. Traugutta pod zabudowę, która sięgała aż do ul. Oświęcimskiej (*Däslersstrasse*).

Według opracowanego w 1915 roku projektu zabudowa rozwijać się miała dalej regularnymi blokami w kierunku południowym aż do ul. Stromej. Jej początkiem miał się stać prostokątny w zarysie plac, obecny Plac Śląski (*Blücherplatz*).

II. Obszar pomiędzy ul. Jaworzyńską a Złotoryjską.

Plan zabudowy obszaru powstał w 1891 r., obejmował dawne posiadłości jezuitów. Dla wyrównania terenu konieczne było jego podniesienie, co wykonano w 1893 r. na zlecenie właściciela, handlarza drewnem Knoblocha. Nawieziono w tym celu 30 tysięcy fur piasku z piaskowni z rejonu Lasku Złotoryjskiego. Ślady tego przedsięwzięcia są nadal czytelne w formie zagłębienia u zbiegu ul. Okrzei i Klubowej. Prostokątny plac, obecny Skwer Orłat Lwowskich (*Bilseplatz*), wyznaczył centrum zabudowy znajdującej się wzdłuż wychodzących z jego naroży ulic T. Kościuszki (*Dovestrasse*), Wojska Polskiego (*Schubertstrasse*), gen. W. Andersa (*Raupachstrasse*), oraz Jana Pawła II (*Bilsenstrasse*).

Jako zamknięcie kwartałów zwartej, obrzeżnej zabudowy powstała w 1898 r. od południa ulica M. Rataja (*Martinstrasse*), łącząca ul. Jaworzyńską ze Złotoryjską. Na południe od ul. M. Rataja po 1901 r. rozpoczęto wznosić położone w ogrodach wille podmiejskie, zmieniając w ten sposób dotychczas powszechny typ zabudowy obrzeżnej. Sporządzony wówczas plan zabudowy zakładał powstanie regularnych, prostokątnych kwartałów aż do obecnej ul. W. Grabskiego (*Bitschenstrasse*). W większości było to przedłużenie już istniejących ulic w kierunku południowym. Nowo projektowanymi były przecinające je na osi wschód-zachód ul. św. Maksymiliana Kolbe i Grunwaldzka (*Eberstrasse*).

Ewenementem w skali Legnicy było ukształtowanie ul. W. Grabskiego jako szerokiego traktu komunikacyjnego, z umieszczonym pośrodku skwerem z aleją spacerową. Planowano, aby w przyszłości w tej formie łączyła ona ul. Jaworzyńską ze Złotoryjską.

Ostatnią fazę rozwoju poprzedziło opracowanie nowego planu zabudowy w 1915 r., pod kierunkiem miejskiego radcy budowlanego Oehlmana. Starano się zerwać z dotychczasowym dość schematycznym, prostokreślnym układem siatki ulic. Na południe od ul. W. Grabskiego zaplanowano wytyczenie ulic o swobodnym przebiegu, a na zakończeniu ul. T. Kościuszki projektowano plac. Zabudowa miała sięgać aż do Alei Zwycięstwa (*Siegesallee*), jednak nie objęto nią terenu nieczynnych już wyrobisk cegielni. Ulica E. Orzeszkowej miała zostać przedłużona w kierunku południowym i łagodnym łukiem dojść do ul. Jaworzyńskiej u zbiegu z Aleją Zwycięstwa.

III. Obszar pomiędzy ul. Złotoryjską a Chojnowską.

Oprócz zabudowy mieszkalnej istotnymi elementami, które zdecydowały o układzie planistycznym tej części miasta, była rozpoczęta od 1866 budowa olbrzymiego kompleksu koszar grenadierów. Powstał on w miejscu oddalonym od miasta, na terenie dawnych ogrodów i w znacznym stopniu wpłynął na kształtowanie się rozwiązań planistycznych.

W 1870 r. wytyczono i rozpoczęto zabudowę ul. Nowy Świat (*Nicolaistrasse*), a w 1872 r. ul. J. Korczaka (*Sedanstrasse*). Zapewne wcześniej wytyczono ul. Hutników (*Grenadierstrasse*), przebiegającą przed fasadą głównego budynku koszar, którego oś wyznaczyła przebieg ul. J. Matejki. W 1889 r. wytyczono ulicę Lotniczą (*Moltkestrasse*) i Sejmową.

Wzdłuż wszystkich wymienionych ulic w ciągu kilkunastu lat powstała zwarta zabudowa złożona z czynszowych kamienic.

W ostatniej ćwierci XIX w. przy ul. Chojnowskiej powstały dwa ważne zespoły: szkoła i zakład wychowawczy dla głuchoniemych oraz zakład opiekuńczy i wychowawczy dla upośledzonych umysłowo – ten ostatni ostatecznie zajmował aż osiem budynków.

Początek XX w. przyniósł stopniową zmianę charakteru zabudowy. W miejscu kamienic powstały interesujące architektonicznie zespoły domów wielorodzinnych, jak wzniesione w latach dwudziestych przy ul. Artyleryjskiej lub na narożu ul. Hutników-Nowy Świat i Chojnowskiej, czy nieco później przy zachodnim odcinku ul. Artyleryjskiej i przy ul. Pancерnej, a także przy ul. A. Asnyka (te ostatnie związane kompozycyjnie z zabudową przy ul. Złotoryjskiej i placu Łużyckim). Równocześnie przy nowo wytyczonych ulicach budowano domy dwu i jednorodzinne. Ich pozorną jednolitość rozbijał skromny lecz umiejętnie zróżnicowany detal architektoniczny.

Ogólna charakterystyka zabudowy do 1945 r.

Na terenie Tarninowa w II połowie XIX wieku i w I połowie XX w. powstały liczne budowle użyteczności publicznej, z których najważniejsze wymienione zostaną poniżej.

Jedyny budynek sakralny na tym terenie, kościół starołuterański pamięci Marcina Lutra, obecnie cerkiew prawosławna p.w. Zmartwychwstania Pańskiego przy ul. Z. Kossak, został wzniesiony w 1847 r., a w 1912 r. powstała wieża.

Z inicjatywy duchownych ewangelickich w połowie lat siedemdziesiątych XIX w. wzniesiono przy ul. Jaworzyńskiej *Marthaheim*, dom będący zakładem opieki i kształcenia służących. W 1886 r. w sąsiedztwie poświęcono szpital dla kobiet. Przy dzisiejszej ul. E. Orzeszkowej powstał szpital *Bethanien* (obecna siedziba prokuratury przy ul. Grunwaldzkiej), w którym mieściła się szkoła pielęgniarska. Natomiast przy ul. Poselskiej otworzono w 1883 r. schronisko dla samotnych dziewcząt i wdów.

Pierwszy nowoczesny budynek szkoły poza murami miejskimi powstał w 1855 r. przed Bramą Furty, na obecnym Placu Słowiańskim.

Rozwój szkolnictwa w Prusach wpłynął na otwarcie w 1882 r. Seminarium Nauczycielskiego. W 1912 r. seminarium przeniesiono do nowego budynku przy obecnej ul. Lotniczej.

Ostatnim wzniesionym przed II wojną światową budynkiem szkolnym była dokonana w l. 1931-1932 modernistyczna rozbudowa szkoły św. Elżbiety, obecnie IV Liceum Ogólnokształcącego przy ul. Pancерnej i Sejmowej.

Interesujące są przemiany dawnego kąpieliska nad Młynówką. Budynek ten, znajdujący się przy obecnej ul. W. Korfańtego 4, w połowie XIX w. stał się siedzibą restauracji z salą widowiskową. Mimo zmiany funkcji do 1945 r. nosił nazwę *Badehaus*.

Nowoczesny zakład kąpielowy i wodolecznicy noszący nazwę *Wilhelmsbad* powstał przy obecnej ul. A. Mickiewicza 10 w 1875 r. Został on następnie rozbudowany w 1894 r., a w 1905 r. otwarto nowy basen kąpielowy.

Zabudowa mieszkaniowa reprezentuje wszystkie spotykane typy, od czynszowych kamienic i domów wielorodzinnych zabudowy blokowej, po wille i domy jednorodzinne lub dwurodzinne. Są one, podobnie jak budynki użyteczności publicznej, przedstawione w części katalogowej studium. Tu zwróćmy uwagę jedynie na wybitne artystycznie przykłady budynków w typie podmiejskiej willi otoczonej ogrodem jakim są domy przy ul. Złotoryjskiej – w tym wytwornie dekorowane domy powstałe dla właściciela cegielni Rothera, będące zarazem pokazem umiejętności technologicznych i manifestem artystycznym. Do tej tradycji nawiązują także wille lub dwurodzinne domy w typie willi wybudowane na południe od ul. M. Rataja. Wśród nich są realizacje wybitne: wzniesiona w latach 1924-1925 willa fabrykanta maszyn Artura Gubischa przy ul. Poselskiej i willa dla Friedricha Teicherta wybudowana w 1927 r. przy ul. S. Okrzei.

Na drugim biegunie rozwoju budownictwa znajdują się proste w formie jednorodzinne domy wzniesione w latach trzydziestych i czterdziestych XX w. na południe od ul. W.

Grabskiego przy ul. K. Marcinkowskiego, które realizowano według typowych projektów opracowanych dla stowarzyszenia budownictwa socjalnego *Schlesische Heimstätte*.

Istotnym elementem, który decydował o jednolitym przestrzennie wyglądzie tej części miasta jest zieleń. Publiczna (place, skwery, obsadzenia ulic drzewami, krzewami i żywopłotami) oraz prywatna – przed kamienicami były to charakterystyczne ogródki. W południowej części Tarninowa dominują ogrody willowe lub ogrody towarzyszące domom wielorodzinnym urządzone jako wewnętrzne skwery. Elementem integrującym przestrzeń dzielnicy były również chodniki z płyt granitowych i kostki bazaltowej.

Po 1945 r. do czasów obecnych.

Zniszczenia wojenne nie dotknęły obszaru miasta objętego opracowaniem. Dobry stan zachowania oraz obecność zespołów zabudowy koszarowej zdecydowały o tym, że znaczna jego część znalazła się we władaniu Armii Czerwonej, która miała tu swą główną siedzibę w Polsce. Nie objęte jurysdykcją władz polskich tereny stanowiły kwatery dla Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej do 16 września 1993 r.¹²

Oprócz koszar wojska radzieckie zajmowały wydzielony murem kwartał zabudowy willowej zwany „Kwadratem”. Działalność budowlana ograniczyła się do wybudowania kilku bloków mieszkalnych typu „Leningrad” - między innymi przy ul. T. Kościuszki oraz przy ul. J. Wybickiego. Rozbudowano „*Dom Wermachtu*” przy ul. W. Grabskiego, w którym miał swą siedzibę sztab PGWAR (obecnie siedziba ZUS).

Układ ulic w „Kwadracie” został w większości zachowany, główne zmiany to likwidacja wschodniego odcinka ul. św. Maksymiliana Kolbe oraz zaburzenie przebiegu południowego odcinka ul. Poselskiej.

Znacznie większe zmiany nastąpiły w południowo-zachodniej części, gdzie powstała nowa zabudowa obecnego osiedla im. Adama Asnyka, złożona z czterokondygnacyjnych bloków mieszkalnych i budynków jednorodzinnych. Niestety, w wielu wypadkach lokalizacja nowych domów nie stanowiła kontynuacji dotychczasowych zamierzeń urbanistycznych. W ten sposób zaprzepaszczone ważne ze względów planistycznych przebiegi ulic Lindego i Łącznej.

Natomiast w części wschodniej Tarninowa zaniechano planowanej zabudowy na południe od ul. Oświęcimskiej. Jedyne jej reliktem jest wysadzony drzewami prostokątny w zarysie Plac Śląski, zajęty obecnie pod plac zabaw.

Nowym elementem, który negatywnie wpływa na wyraz wnętrza urbanistycznych w skali mikro, jest powstawanie od lat siedemdziesiątych zespołów garaży dla samochodów osobowych. Znajdują się one najczęściej na podwórzach i są mało widoczne, zwłaszcza w miejscach, gdzie mamy do czynienia ze zwartą zabudową pierzejową. Jednak skutecznie blokują inicjatywy mające na celu przebudowę i sanację wewnętrznej zabudowy kwartałów.

¹² W Legnicy Armia Radziecka zajmowała ponad 1 200 obiektów na ok. 17 km² (informacje podane za oficjalnym Serwisem Internetowym Urzędu Miasta Legnicy).

Wykorzystane materiały

Archiwalia

Archeologiczne Zdjęcie Polski, archiwum Delegatury WUOZ w Legnicy, obszary:

77-20 – L. Kamiński (1984), W. Duda (1984), M. Masojć (1998)

78-20 – W. Duda (1984), S. Firszt, W. Grabowski (1993)

Bandurska Z., Studium historyczno-urbanistyczne dzielnicy Tarninów. PP PKZ Wrocław 1979, archiwum ROBiDZ we Wrocławiu oraz archiwum Delegatury WUOZ w Legnicy.

Bibliografia

Anders Kurt, Finke Friedrich, *Liegnitz, wie wir es kannten. Ein Bilder- und Lesebuch*. „Beiträge zur Liegnitzer Geschichte”, t. 7, Lorch-Württemberg 1977.

Bandurska Zofia, *Architektura południowo-zachodniej dzielnicy Legnicy z końca XIX i początku XX wieku*. „Szkice Legnickie”, t. XII: 1984, s. 133-175.

Baumgarten, *Einiges aus der Tätigkeit der Schlesiischen Heimstätte in den Jahren 1920 bis 1924*, „Schlesisches Heim”, t. 5: 1924, s. 403-405.

Die Bautätigkeit der Stadtverwaltung seit dem Kriege. P. Oehlmann, *Städtebäuliche Ausblicke und Ziele*. [w:] *Liegnitz, Goldberg und das schöne Katzbachtal*. Hrsg. Von den Magistraten Liegnitz, Goldberg und Schönau, Berlin 1925.

Bericht der Ausstellungsleitung über Aufbau, Verlauf und Abbau der Deutschen Gartenbau und Schlesiischen Gewerbe-Ausstellung Liegnitz 1927. Liegnitz 1928.

Bimler Kurt. *Die schlesiischen massiven Wehrbauten*. Bd. IV: *Fürstentum Liegnitz*. Breslau 1934.

Bräuer H., *Festschrift zur Jahrhundertfeier der Taubstummen Anstalt in Liegnitz 1871-1931*, Liegnitz 1931.

Das Buch der Stadt Liegnitz. „Monographien deutscher Städte”, Bd. XXII, Hrsg. Erwin Stein, Liegnitz-Berlin 1927.

Clemenz B., *Liegnitz und die Liegnitzer Landschaften. Ein modernes Stadt- und Landschaftsbuch für jung und alt Liegnitz*. Liegnitz 1911.

Demidziuk Krzysztof, *Archiwalia archeologiczne z terenu Legnicy do 1945 roku*, „Szkice Legnickie”, t. 21, s. 43-80, Legnica 2000.

Dunaj, *Aus der Tätigkeit der schlesiischen Heimstädte* [w:] *10 Jahre Schlesiischer Heimstädte 1919-1929*. Düsseldorf 1930.

Elsner Werner, *Liegnitz und die Ostmark*, „Schlesiische Monatshefte”, R. 8: 1931, s. 370-378.

Elsner Werner, *Liegnitzer Stadtgeschichte von ihren Anfängen zum Ende der Oertel-Zeit (1242-1912)*. Lorch/Württemberg 1971.

Elsner Werner, *Liegnitzer Stadtgeschichte in der letzten Jahren der Kaiserzeit und in der Weimarer Republik (1912-1932)*. „Beiträge zur Liegnitzer Geschichte”, t. 4, Wuppertal 1974.

Elsner Werner, *Liegnitzer Stadtgeschichte (1933-1945)*. Lorch/Württemberg 1978.

Eysmontt Rafał, *Urbanistyka i architektura lat 1918-1945*, [w:] *Legnica. Zarys monografii miasta*. Pod red. Stanisława Dąbrowskiego. Wrocław-Legnica 1998, s. 388-405.

- Finke Friedhelm, *Aus dem Lebenslauf der Stadt Liegnitz. Skizzen zur Geschichte einer deutschen Stadt in Schlesien*. "Beiträge zur Liegnitzer Geschichte", t. 16, Creilsheim 1986.
- Firszt Stanisław. *Zabytki archeologiczne Legnicy i okolic. Legnica w zabytkach*, z. 1. Legnica 1981.
- Freund K., *Baugeschichtliche, architektonische und städtebauliche Betrachtung über das frühere, heutige und künftige Liegnitz*. "Ostdeutsche Bauzeitung", R. 25: 1927, s. 298-317.
- Hahm Konrad, *Schlesische Gegewartsarchitektur*. "Schlesische Monatshefte", R. 8: 1931, s. 20-35.
- Hertzog, *Die Tätigkeit der schlesischen Heimstädte im Regierungsbezirk Liegnitz [w:] 10 Jahre Schlesischer Heimstädte 1919-1929*. Düsseldorf 1930.
- Humeńczuk Grażyna, *Legnica na dawnych pocztówkach. Tramwaje w Legnicy 1898-1968*. Legnica 1998.
- Humeńczuk Grażyna, *Legnica na dawnych pocztówkach. Legnickie pomniki przed II wojną światową*. Legnica 2000.
- Humeńczuk Grażyna, *Legnica na dawnych pocztówkach. Legnica około 1900 roku*. Legnica 2004.
- Jander A., *Liegnitz in seinem Entwicklungsgange von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Liegnitz 1905.
- Jander A., *Mitteilungen über Liegnitz und seine Umgebungen*. Liegnitz 1883.
- Juniszewski Maciej Szczęsny, *Nazwy ulic i placów Legnicy*. Legnica 2000.
- Kalski Włodzimierz, *Liegnitz znaczy Legnica*. Legnica 1997.
- Kalski Włodzimierz, *Tarninów – dzielnica i jej mieszkańcy w latach 1878-1939*. T. 1 Legnica 1998, T. 2 Legnica b.r., T. 3. Legnica b.r.
- Kaske Gerhard, Hiller Horst, *Liegnitz. Die schlesische Gartenstadt*. Berlin-Bonn 1992.
- Krost H., *Bauforderung und Stadziegelei in Liegnitz. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte des Städtebaus in der Ostmark*. Mitteilungen..., Bd. 11: 1926, 1927.
- Legnica. Monografia historyczna miasta*. Pod red. Mariana Haisiga. Wrocław 1977.
- Legnica. Zarys monografii miasta*. Pod red. Stanisława Dąbrowskiego. Wrocław-Legnica 1998.
- Lehmann, *Vom Bau- und Wohnungsmarkte einer mittleren Provinzstadt*. "Schlesische Heim", t. 8: 1927, s. 119-120.
- Liegnitz. Bilder aus der Geschichte einer schlesischen Stadt von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Lorch/Württemberg 1979.
- Liegnitz, Goldberg und das schöne Katzbachtal*. Hrsg. Von den Magistraten Liegnitz, Goldberg und Schönau, Berlin 1925.
- Liegnitz 700 Jahre – eine Stadt deutschen Rechts*. Hrsg. Von T. Schönborn. Berlin 1943.
- Liegnitz und Umgebung. Ein Führer für Fremde und Einheimische*. Liegnitz 1907¹; 1912²; 1927³.
- Mylius P., *Die Entstehung und Entwicklung der Liegnitzer Stadtgemarkung*. [w:] "Mitteilungen des Geschichts- und Altertums- Vereins für die Stadt und Fürstentum Liegnitz", t. XI, 1926-1927.

- Oehlmann Paul, *Städtebau, Gartenwirtschaft und Wohnungswesen. Städtisches Bau- und Siedlungswesen der Zukunft*. [w:] *Das Buch der Stadt Liegnitz*. "Monographien deutscher Städte", Hrsg. Erwin Stein, t. 22, Berlin 1927, s. 78-87.
- Petzold Friderich Wilhelm, *Geschichte des Grenadier- Regiments König Wilhelm I*, Lorsch/Württemberg 1987.
- Petzold Friderich Wilhelm, *Liegnitz als Garnisonstadt*. Hofheim 1998.
- Pfingsten W., *Die Stadt Liegnitz und ihre Umgebung in einer geschichtlichen Übersicht und Beschreibung*. Liegnitz 1845.
- Pilch Józef, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*. Warszawa 2005.
- Sarosiek J., *Lasek Złotoryjski w Legnicy*, "Szkice Legnickie", 1981, t. X, s. 65-67.
- Scheffer W., *Niederschlesisches Museum und Alt Liegnitzer Stadtbild*. [w:] *Leignitz 700 Jahre – eine Stadt deutschen Rechts*. Breslau 1942.
- Störckuhl Beate, *Modernizm w Legnicy*. Wrocław 2007.
- Tschentscher H., *Wohn- u Geschäftshaus in Liegnitzer Jauerstrasse 22*, "Baugewerks Zeitung" 44, 1912.
- Turnhalle (Höhere Töchterchule in Liegnitz)*. "Das Schulhaus", 1905, nr 7, H. 1.
- Villa Dovestrasse Nr. 1 und 2. in Liegnitz*. "Bauwerks Zeitung", 30, 1898.
- Volksschule zu Liegnitz*. "Deutsche Bauzeitung", 1882, Nr. 91.
- Wohnhaus des Bauunternehmer Tschentscher und Schenrich in Liegnitz-Scheibestrasse 18*. "Baugewerks Zeitung" 41, 1909.
- Wohnhaus Dovestrasse 8 in Liegnitz*. "Baugewerks Zeitung" 30, 1898.
- Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*. Warszawa 2006, s. 489.
- Zimmermann Friedrich, Albert, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. Bd. I-XIII, Brieg 1783-1796.
- Zum Winkel Alfred, *Die Stadt Liegnitz seit der Einführung der Städteordnung im Jahre 1809*. t. 1, Liegnitz 1913; t. 2, Liegnitz 1922.
- Zum Winkel Alfred, *Aus der Entwicklungsgeschichte des Niederschlesischen Museums*. "Mitteilungen des Geschichts- und Altertums- Vereins für die Stadt und Fürstentum Liegnitz", Bd. XI: 1926-1927.
- Zum Winkel Alfred, *Deutschlands Städtebau Liegnitz*, Goldberg. Berlin 1925.

Kartografia

Przegląd wykorzystanych materiałów w układzie chronologicznym.

- Die Stad Legnicz im iare MCCCCLI*. Przerys oryginału repr. [w:] Zum Winkel Alfred, *Die Stadt Liegnitz im Mittelalter*. "Mitteilungen des Geschichts- und Altertums- Vereins für die Stadt und Fürstentum Liegnitz", Bd. II: 1906-1908.
- Liegnitz. Mapa topograficzna, opracowana w 1823 r, skala 1:25000*. GSAPKB w Berlinie.
- Kroitsch. Mapa topograficzna, opracowana w 1823 r, skala 1:25000*. GSAPKB w Berlinie.
- Plan der Stadt Liegnitz nebst ihren Hausnummer und öffentlichen Gebäuden. Aufgenommen und gezeichnet vom K. Regier. Conducteur Stumpe. Liegnitz bei J. F. Kuhlmei 1826*. Repr.

- [w:] Zum Winkel Alfred, *Die Stadt Liegnitz seit der Einführung der Städteordnung in Jahre 1809*. t. 1, Liegnitz 1913. Egzemplarz również w GSAPKB w Berlinie.
- Plan der Stadt Liegnitz nebst ihren Vorstädten und Umgebung. Gezeichnet von Rapp im Monat August 1827*. GSAPKB w Berlinie.
- Plan der Stad Liegnitz. Angefertigt im Jahre 1884 durch den Königlichen Kataster Kontroler Beyer. 5.te verbessert Auflage 1899*. Verlag Paul Baron Liegnitz 1899.
- Plan der Stad Liegnitz und ihres Gebietes. Gez. Von H. Lincke, Geometr. 3. Aufl. Revid. Durch A. Werner, Stadtgeometer*. Verlag von Ewald Scholz. 1:12 500, Liegnitz 1900.
- Plan der Stadt Liegnitz. Beilage zum Adressbuch für 1904*. 1:10 000, Liegnitz 1904. Zbiory Muzeum Miedzi w Legnicy. Repr. [w:] Humeńczuk Grażyna, *Legnica na dawnych pocztówkach. Tramwaje w Legnicy 1898-1968*. Legnica 1998.
- Plan der Stadt Liegnitz. Angefertigt, Leignitz, d. 23.März 1907. Stadtvermessungsamt*.
- [*Plan Legnicy*], skala 1:2000, 1912. Archiwum Państwowe w Legnicy.
- [*Plan Legnicy*], skala 1:2000, 1912 z naniesionymi ok. 1925 projektowanymi zmianami przebiegu ulic. Archiwum Państwowe w Legnicy.
- Pharus Plan Liegnitz*. 1:10 000. Wyd. ok. 1920. Zbiory Muzeum Miedzi w Legnicy. Repr. [w:] Humeńczuk Grażyna, *Legnica na dawnych pocztówkach. Legnickie pomniki przed II wojną światową*. Legnica 2000.
- Bauklassenplan der Stadt Liegnitz*, skala 1:10000, 1926. Archiwum Państwowe w Legnicy.
- [*Plan Legnicy*], skala 1:2000, 1925. Archiwum Państwowe w Gliwicach.
- Verkehrsplan der Stadt Liegnitz*. 1:10 000. Hrsg. Vom Verkehrsverein Liegnitz e.V. Druck Geographisches Institut Paul Baron, Liegnitz [1938].
- [*Plan Legnicy*], skala 1:2000, ok. 1940. Biuro Projektów Agloprojekt w Legnicy.
- Dodatkowo wykorzystano plany katastralne przechowywane w Archiwum Państwowym w Legnicy.